

The Election Petitions of the Twenty-First National Consultative Assembly: An Analytical Survey

Hamid Basiratmanesh¹

Abstract:

Purpose: The purpose is to investigate the content of election petitions of the twenty-first National Consultative Assembly.

Method and Research Design: In order to distinguish the writers and the addressees of the petitions, and their contents, election petitions of eighteen constituencies were investigated using content analysis.

Findings and conclusions: The investigations clarified that a number of petitions were written before the election with the purpose of supporting a candidate and the addressees were the high-ranking authorities of the country, whereas the others were written after the election by the unsuccessful candidates or their political campaigns and the addressees were the board of control of the election, authorities of The Ministry of Interior and The National Consultative Assembly, The Royal Court and the king. The style and wording of the texts were in conformity with the current condition and discourse of the country and His Majesty's wishes.

Keywords: Petition; Election; The National Consultative Assembly, the twenty-first.

Citation: Basiratmanesh, H. (2022). The Election Petitions of the Twenty-First National Consultative Assembly: An Analytical Survey. *Ganjine-ye Asnad*, 32(2), 82-121.
doi: 10.30484/ganj.2022.2933

**GANJINE-YE
ASNAD**
Historical Research &
Archival Studies Quarterly

Research paper

1. Assistant Professor, Department of History, Research Institute of Imam Khomeini and Islamic Revolution, Tehran, I. R. Iran

basirat1341@yahoo.com

Copyright © 2022, NLAI (National Library & Archives of I. R. Iran).

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and adapt the material for any purpose.

Ganjine-Ye Asnad

«126»

Peer-reviewed Journal | National Library & Archives of I. R. Iran, Archival Research Institute

ISSN: 1023-3652 | E-ISSN: 2538-2268

Digital Object Identifier(DOI): 10.30484/GANJ.2022.2933

Indexed by Google Scholar, Researchgate, ISC, SID & Iran Journal | <http://ganjineh.nlai.ir>

Vol. 32, No. 2, Summer 2022 | pp: 82 - 121 (40) | Received: 20, Nov. 2020 | Accepted: 13, May. 2021

Historical research

فصلنامه تحقیقات تاریخی
و مطالعات آرشیوی

مقاله پژوهشی

تحلیل عرایض انتخاباتی دوره بیست و یکم مجلس شورای ملی

حمید بصیرت منش^۱

چکیده:

هدف: بررسی محتوایی عرایض انتخاباتی در دوره بیست و یکم مجلس شورای ملی.

روش / رویکرد پژوهش: این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی به دنبال تحلیل محتوای عرایض دوره بیست و یکم مجلس شورای ملی است. پژوهش برپایه اسناد و مدارک آرشیوی و به ویژه عرایض هجده حوزه انتخابی به دنبال پاسخ گویی به این پرسش است که این عرایض را چه کسانی و خطاب به چه مقاماتی نوشته اند و محتوای آن‌ها چیست؟

یافته‌ها و نتیجه گیری: بررسی‌ها نشانگر آن است که تعدادی از این عرایض از پیش از برگزاری انتخابات در قالب حمایت از کاندیدای مدنظر نویسندگان عرایض، خطاب به مقامات عالی کشور نگاشته شده اند و بیشتر عرایض پس از برگزاری انتخابات و شکست نامزدها، از سوی نامزدها یا هواداران شان خطاب به انجمن نظارت بر انتخابات و سپس مقامات وزارت کشور و مجلس شورای ملی و در معدودی خطاب به دربار و شاه ارسال شده است و ادبیات این عریضه‌ها متناسب با گفتمان حاکم بر شرایط کشور و هم‌نوایی با منویات شاه است.

کلیدواژه‌ها: عرایض؛ انتخابات؛ مجلس شورای ملی؛ دوره بیست و یکم.

استناد: بصیرت منش، حمید. (۱۴۰۱). تحلیل عرایض انتخاباتی دوره بیست و یکم مجلس شورای ملی.

گنجینه اسناد، ۳۲(۲)، ۸۲-۱۲۱ | ۱۰۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۲،۲۹۳۳ doi:

۱. استادیار، گروه تاریخ، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران
basirat1341@yahoo.com

گنجینه اسناد

۱۲۶

فصلنامه علمی | سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ایران - پژوهشکده اسناد

شاپا (چاپی): ۱۰۲۳-۳۶۵۲ | شاپا (الکترونیکی): ۲۵۳۸-۲۲۶۸

شناسانه برنمود رقمی (DOI): ۱۰۳۰۴۸۴/GANJ.۲۰۲۲،۲۹۳۳

نمایه در Researchgate, Google Scholar, SID, ISC و ایران ژورنال | <http://ganjineh.nlai.ir>

سال ۳۲، دفتر ۲، تابستان ۱۴۰۱ | صص: ۸۲ - ۱۲۱ (۴۰)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۸/۳۰ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۲/۲۳

تحقیقات تاریخی

۱. مقدمه

عریضه یکی از قدیمی‌ترین انواع سند است که نمی‌توان برای آن تاریخی دقیق معین کرد. این نوع سند را افراد در مواجهه با مشکلات می‌نوشتند؛ به‌گونه‌ای که از آن به‌عنوان فرهنگ تظلم‌خواهی نیز تعبیر می‌شود. در تعریف عریضه آمده‌است: عریضه، نامه‌ای است که زیردست به مافوق و کوچکی به بزرگی می‌نویسد (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۱۰، ص ۱۵۸۵۲). هم‌چنین عریضه به نامه‌ای که متضمن شکایت از کسی باشد و یا نامه‌ای که کسی به شخصیتی مهم یا بلندمرتبه می‌نویسد نیز اطلاق می‌شود (شوهانی، ۱۳۸۹، ص ۴۴). با شکل‌گیری مشروطه و به‌تبع آن ایجاد مجلس شورای ملی، فرهنگ عریضه‌نویسی گسترش یافت و مجالی فراهم آمد تا اقشار مختلف مردم، خواسته‌ها و مطالبات خود را از طریق عریضه بیان کنند. تصور مردم از مجلس، نهادی برای رسیدگی به تظلمات و شکوایه‌ها بود؛ بنابراین فرهنگ عریضه‌نویسی به جریانی مسلط برای دادخواهی تبدیل شد. با افزایش عریضه‌نویسی، نمایندگان مجلس به این موضوع رهنمون شدند که در قوه مقننه بخشی را به بررسی شکایات و عرایض مردم اختصاص دهند؛ همین موضوع موجب شکل‌گیری کمیسیون عرایض شد (ططری، ۱۳۸۸، صص ۴۶۷-۴۶۸). از آنجاکه درباره نحوه برگزاری انتخابات نیز شکایت‌هایی وجود داشت و رقبات انتخاباتی شکوایه‌های خود را به مجلس ارسال می‌کردند در بدو تشکیل مجلس اعتبارنامه نمایندگان بررسی می‌شد.

پیشینه پژوهش

درزمینه موضوع پژوهش حاضر بیشتر تحقیقاتی به شرح زیر انجام شده‌است: سیدمحمود سادات و فرزانه عامری در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل مطالبات زنان تهران در دوره پهلوی دوم (۱۳۲۰-۱۳۳۲ش)» به بررسی عرایض زنان شهر تهران در بازه زمانی ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ پرداخته‌اند. کتاب «مجلس شورای ملی (دوره‌های بیست‌ویکم تا بیست‌وچهارم)» تألیف محمد مروار مطالبی را درباره نحوه برگزاری انتخابات دوره ۲۱ مطرح کرده‌است؛ ولی بحث شکایات انتخاباتی آن بسیار کوتاه است. کتاب «مجلس بیست‌ویکم شورای ملی» تألیف حمید بصیرت منش و توران منصوری، نکاتی را درباره انتخابات این دوره و برخی شکایات‌ها مطرح کرده‌است. کتاب «نگاهی به ساختار و کارکرد مجلس شورای ملی» به‌اهتمام علی ططری دربردارنده مجموعه مقالات ششمین همایش تخصصی تاریخ مجلس (دوره‌های بیست‌ویکم و بیست‌ودوم) است؛ ولی این کتاب که ۳۳ مقاله در آن چاپ شده‌است به موضوع پژوهش حاضر نپرداخته‌است. در میان آثار مربوط به روند انقلاب اسلامی در شهرها کتاب «انقلاب اسلامی در همدان» تألیف ابوالفتح مؤمن، «انقلاب

اسلامی در مرند» تألیف اسماعیل حسن زاده، و کتاب «اصفهان در انقلاب» تألیف محمد حنیف صفحاتی را به انتخابات دوره ۲۱ مجلس شورای ملی در این مناطق اختصاص داده‌اند؛ ولی به‌طور مشخص و دقیق و براساس پرونده‌های انتخاباتی به عرایض و شکایات توجه نکرده‌اند.

مقاله حاضر تلاش دارد تا با اتکا به پرونده‌های انتخاباتی، عریضه‌ها و شکایات‌های مربوط به انتخابات مجلس بیست و یکم شورای ملی را بررسی و تحلیل کند. در ابتدای انتخابات، شعار دولت و شخص شاه، برگزاری انتخابات آزاد بود؛ ولی آنچه در عمل اتفاق افتاد تکرار رویه گذشته و خلاف انتظار رقبیان انتخاباتی و گروه‌های مختلف بود. در این مقاله پرونده‌های انتخاباتی آباد، ابهر، اصطهبانات و نی‌ریز، بافت، بوشهر، بهشهر، دماوند و فیروزکوه، سنندج، شاه‌رود، شمیرانات، شوشتر، شهرری، شهرکرد، فیروزآباد، کازرون، لار، مرند و ملاوی (پل دختر) بررسی شده و عریضه‌ها و شکایات‌های موجود در آن‌ها استخراج شده و محتوای شکایت، مخاطب شکایت و مفاد این شکایات‌ها تحلیل شده‌است. پرسش اصلی این است که این شکایات‌ها از سوی چه کسانی و خطاب به چه مقاماتی نگاشته شده و دارای چه مضامینی است؟

۲. زمینه‌های تاریخی تشکیل مجلس بیست و یکم شورای ملی

مجلس ۲۱ شورای ملی پس از تعطیلی مجلس بیستم در اردیبهشت ۱۳۴۰، در نیمه دوم سال ۱۳۴۲ تشکیل شد. شاه که تحت فشار آمریکا علی‌امینی را به نخست‌وزیری انتخاب کرده بود (آبراهامیان، ۱۳۷۷، ص ۵۱۹) با پیش‌شرط او دایر بر انحلال مجلس بیستم موافقت کرد (کاتوزیان، ۱۳۷۴، ص ۱۱۲) و در ۱۹ اردیبهشت ۱۳۴۰ طی فرمانی که از رادیو اعلام شد (اطلاعات، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۴۰، ص ۱؛ لاجوردی، ۱۳۷۶، ص ۲۰) دو مجلس (شورا و سنا) را منحل کرد (طلوعی، ۱۳۷۳، ص ۷۳۰). علت مخالفت امینی با مجلس به ترکیب نمایندگان و کارشکنی آن‌ها در برنامه اصلاحی دولت او برمی‌گشت؛ بنابراین لازم بود تا در قانون انتخابات تجدیدنظر شود و از راه‌یابی مالکان بزرگ و اشراف به مجلس جلوگیری شود؛ به‌ویژه که مهم‌ترین برنامه اصلاحی دولت اصلاحات ارضی بود. با برکناری علی‌امینی در تیر ۱۳۴۱ و جانشینی اسدالله علم، دولت ناگزیر بود تا سازوکاری را برای انتخابات مجلس فراهم کند و ضمن جلوگیری از انتخاب نمایندگان مستقل از ورود نمایندگان دردمساز به مجلس شورا جلوگیری کند. در این ایام متناسب با سیاست‌های تبلیغاتی حکومت لازم بود تا به‌صورت کنترل‌شده بخش‌هایی از زنان متجدد وارد عرصه انتخاب شوند؛ بنابراین مصوبه دولت علم در غیاب مجلس در ارتباط با انتخابات

انجمن‌های ایالتی و ولایتی، تمهید مقدمات مشارکت زنان بود که حساسیت مجامع روحانی را برانگیخت و به عقب‌نشینی موقتی دولت انجامید. به تدریج در نیمه دوم سال ۱۳۴۱ فضایی جدید در عرصه سیاسی ایران ایجاد شد و روحانیون به پیش‌گامی آیت‌الله خمینی با مخالفت خود با اقدامات دولت، مشروعیت اقدامات رژیم را به چالش کشیدند. به موازات این کشمکش‌ها دولت برنامه انتخاباتی خود را پیش برد. اقدامات دولت برای برگزاری انتخابات در سال ۱۳۴۲ با تشدید مخالفت روحانیون به‌ویژه آیت‌الله خمینی هم‌زمان بود که به بازداشت او و قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ منجر شد. یکی از تصمیمات روحانیون در اعتراض به اقدامات رژیم این بود که برای نخستین‌بار از دوره مشروطه، شرکت در انتخابات را تحریم (حرام) اعلام کردند. سایر گروه‌های سیاسی مانند جبهه ملی و نهضت آزادی نیز انتخابات را تحریم کردند.

۳. قانون انتخابات و اقدامات دولت

شاه در اصول شش‌گانه‌ای که در ۶ بهمن ۴۱ به فرمانروم گذاشت «لایحه اصلاح قانون انتخابات» را نیز گنجانده که هدف کلی آن جایگزینی گروه‌هایی جدید از نخبگان حکومتی به جای مالکان و زمین‌داران بزرگ بود که دارای صفت وابستگی و وفاداری تام و تمام به شخص او باشند. این لایحه شامل ۱۴ ماده بود که در ۱۵ بهمن ۴۱ به امضای شاه رسید. اصلاحات مدنظر دولت در قانون انتخابات در ابتدای سال ۴۲ توسط مهدی پیراسته وزیر کشور در جراید منتشر شد که شامل ۲۷ ماده بود (اطلاعات، ۷ فروردین ۱۳۴۲، ص ۱۳). روح حاکم بر این قانون سپردن اختیار انتخابات به فرمانداران و بخشداران و مأموران دولتی بود و انجمن‌های نظارت بر انتخابات که زیر نظر مقامات سیاسی محلی به کار مشغول می‌شدند دارای اختیارات وسیعی بودند و نقشی اساسی در گزینش و انتخاب نمایندگان برعهده داشتند. از دیگر تغییراتی که در آیین‌نامه جدید اعمال شد شمارش آراء در حوزه‌های فرعی بود؛ برخلاف دوره‌های گذشته که آراء مأخوذه، در حوزه‌های اصلی شمرده می‌شد (اطلاعات، ۳ تیر ۱۳۴۲، ص ۱۶)؛ به دنبال تهیه آیین‌نامه، نمونه کارت انتخاباتی یا کارت الکترونی تأیید شد و دستور تهیه آن صادر شد (اطلاعات، ۲۱ اردیبهشت ۱۳۴۲، ص ۱۶) و قرار شد دو نوع اوراق جدید تهیه شود که در زمان انتخابات بین شرکت‌کنندگان توزیع شود تا اسامی کاندیداهای مجلس شورا و سنا را جداگانه روی آن‌ها بنویسند (اطلاعات، ۲۴ اردیبهشت ۱۳۴۲، ص ۱۶). آیین‌نامه اجرایی انتخابات در ۵ تیر ۱۳۴۲ به تصویب هیئت دولت رسید (اطلاعات، ۶ تیر ۴۲) و به وزارت کشور ابلاغ شد و پس از اعمال برخی اصلاحات از جمله شرط داشتن سواد برای هیئت ثبت‌نام، در ۳۲ ماده آماده

شد (اطلاعات، ۱۱ تیر ۱۳۴۲، ص ۱۳). نکته جدید در انتخابات این دوره استفاده از کارت الکترونی (انتخاباتی) بود که دو کارکرد داشت: هم با الزام کارمندان و کارگران به دریافت آن و منوط کردن حقوق و دیگر مزایا و امکانات و تسهیلات به دریافت این کارت، میزان مشارکت در انتخابات افزایش می‌یافت و هم به دولت امکان می‌داد تا در روند انتخابات و گزینش نمایندگان مدنظر خودش بیشتر دخالت کند. روز سه‌شنبه ۲۶ شهریور ۱۳۴۲ به‌عنوان روز برگزاری انتخابات تعیین شد و از ۱۰ مرداد ۱۳۴۲ با ثبت نام رأی‌دهندگان و دادن کارت انتخاباتی به آن‌ها انتخابات دوره بیست و یکم مجلس شورای ملی و دوره سوم سنا وارد مرحله اجرایی خود شد (اطلاعات، ۱۰ مرداد ۱۳۴۲، ص ۱۳).

۴. کنگره آزادزان و آزادمردان

در خلأ مشارکت سیاسی در این دوره، «کانون مترقی» - که به‌تازگی در فضای سیاسی ایران وارد صحنه شده بود و گرایش آمریکایی داشت - شدیداً فعالیت می‌کرد تا نمایندگان مدنظر خود را به مجلس بفرستد. در راستای تبلیغات حکومتی و با حضور فعال این کانون، مقدمات تشکیل تجمعی متشکل از نمایندگان اقشار مختلف کارگران و کشاورزان و زنان فراهم شد که به «کنگره آزادزان و آزادمردان» شهرت یافت. اداره‌کنندگان این کنگره نمایشی تعدادی از مقامات دولتی شامل احمد نفیسی (شهردار تهران)، حسن علی منصور (رئیس شرکت بیمه و رئیس کانون مترقی)، عطاءالله خسروانی (وزیر کار)، حسن زاهدی (رئیس بانک کشاورزی)، نصرت‌الله معینیان (وزیر مشاور و سرپرست تبلیغات) و عباس سالور (رئیس سازمان اصلاحات ارضی) بودند. به این افراد باید سپهبد ریاحی و شجاع ملایری (رئیس شرکت اتوبوس‌رانی) را هم افزود. این افراد یکسری از کاندیداها را از شهرستان‌های گوناگون گرد آوردند و یک فهرست انتخاباتی تنظیم و اعلام کردند (پروژه تاریخ شفاهی هاروارد، مصاحبه با هلاکو رامبد، نوار ۸، ص ۵). این کنگره در ۵ شهریور ۱۳۴۲ در استادیوم محمدرضاشاه پهلوی با حضور هزار نفر از نمایندگان طبقات یادشده افتتاح شد (خواندنی‌ها، ۹ شهریور ۱۳۴۲، ص ۲؛ اطلاعات، ۱۰ شهریور ۱۳۴۲، ص ۱۳؛ مهر ایران، ۶ شهریور ۱۳۴۲، ص ۶) و تا ۹ شهریور جلساتی را برگزار کرد. حسین خطیبی، نایب‌رئیس مجلس دوره بیست و یکم هدف از تشکیل کنگره آزادزان و آزادمردان را تلاش شاه برای مردمی و آزاد جلوه‌دادن ظاهری انتخابات می‌داند (رسولی‌پور، ۱۳۷۷، ص ۲۳۶). هدف از تشکیل این کنگره جلوگیری از تشتت آرا و ایجاد هماهنگی میان اقشار مختلف برای شرکت در انتخابات و معرفی کاندیدا و در واقع تبلیغ و تحمیل نمایندگان منتخب حکومت بود. پس از برگزاری انتخابات نیز مشخص شد که اغلب نمایندگان از همین فهرست

و مدنظر کانون مترقی هستند که پس از تشکیل مجلس، حزب ایران نوین را تشکیل دادند. قطعنامه کنگره تأکید بر پابندی و اعتقاد به اصول شش گانه شاه بود (اطلاعات، ۱۰ شهریور ۱۳۴۲). احمد نفیسی رئیس کنگره اهداف کنگره را برشمرد که مهم ترین آن ابراز وفاداری و هم راستایی با انقلاب سفید شاه بود (اطلاعات، ۱۳ شهریور ۱۳۴۲). از میان نمایندگان دوره ۲۱ فقط ۱۳ نفر از کاندیداهای کنگره نبودند و بقیه همه از فهرست کاندیداهای کنگره بودند.

با سرکوب نیروهای سیاسی و تحریم انتخابات از سوی جبهه ملی و نهضت آزادی، عرصه برای رقابت میان وفاداران به حاکمیت پهلوی بیشتر فراهم شد؛ ولی در میان همان ها نیز اختلاف نظر وجود داشت و مانند همیشه، برای ورود به صحنه رقابت منافع شخصی انگیزه زیادی داشت. در ۱۰ مرداد ۱۳۴۲ ثبت نام و صدور کارت های انتخاباتی آغاز شد. انجمن نظارت بر انتخابات از بین طبقات شش گانه (علماء، تجار، اصناف، زارعان، کارگران و دهقانان) در تهران و شهرستان ها تشکیل شدند که انجمن های فرعی حوزه های رأی را تعیین می کردند. در ۱۴ مرداد ۱۳۴۲، روز برگزاری انتخابات سه شنبه ۲۶ شهریور ۱۳۴۲ تعیین شد و روز یکشنبه ۱۴ مهر ۱۳۴۲ مجلس شورا هم زمان با چهارمین دوره مجلس سنا با حضور شاه گشایش یافت.

۵. دست اندرکاران اصلی انتخابات

جدای از ظواهر امر، وظیفه گزینش نمایندگان برعهده دست های پشت پرده بود. همان گونه که گذشت دست اندرکاران «کنگره آزادزان و آزادمردان» از سوی شاه و علم برای فراهم کردن مقدمات انتخابات و گزینش کاندیداهای نمایندگی نقش داشتند. به دستور شاه، حسین فردوست به همراه اسدالله علم و حسن علی منصور کمیسیونی سه نفره تشکیل دادند (فردوست، ۱۳۷۰، ج ۲، ص ۲۵۷). در زمان برگزاری انتخابات، استانداران، فرمانداران، بخشداران و شهرداران که زیرمجموعه وزارت کشور بودند متصدی برقراری نظم و امور انتخابات از ابتدا تا انتها بودند و منویات مقامات بالاتر را اجرا می کردند و این امر را با اعمال نفوذ و تخلفات آشکار انجام می دادند. در مواردی که احتمال نافرمانی وجود داشت قبل از انتخابات فرمانداران و مسئولان امر عوض می شدند. علاوه بر این ساواک هم در گزینش نهایی نمایندگان مجلس نقش داشت؛ به نحوی که کمیته ای متشکل از علم و منصور و نماینده ای از ساواک فهرستی پیشنهادی تهیه می کردند و به اطلاع شاه می رساندند و پس از تأیید شاه نمایندگان برگزیده می شدند (رسولی پور، ۱۳۷۷، ص ۲۳۶؛ میلانی، ۱۳۸۲، ص ۱۹۵). با فرارسیدن روز انتخابات، اخذ رأی در تمام حوزه های انتخاباتی در سراسر

کشور آغاز شد (اطلاعات، ۲۶ شهریور ۱۳۴۲، ص ۱۳؛ خواندنی‌ها، ۲۶ شهریور ۱۳۴۲، ص ۶). با وجود تبلیغات فراوان، بسیاری از مردم در انتخابات شرکت نکردند (بازرگان، ۱۳۷۶، ص ۱۰۴) و کسانی هم که شرکت می‌کردند با توجه به دستوراتی که از بالا دریافت کرده بودند رأی می‌دادند؛ به این حقیقت در گزارش سفارت بریتانیا اشاره شده است (یادداشت‌های سیاسی ایران، ۱۳۸۹، ص ۸۶۹). نتیجه این انتخابات که در دوره‌های قبل چند هفته طول می‌کشید ظرف یک روز اعلام شد و ۱۹۳ نماینده به مجلس راه یافتند (آبادیان، ۱۳۸۵، ص ۲۸۴).

۶. واکنش نیروهای مذهبی و سیاسی

انتخابات دوره بیست و یکم که با دخالت دولت و تقلب همراه بود، پیش از برگزاری و پس از آن با انتقادات و شکایات بسیار مواجه شد. نحوه گزینش نمایندگان و نظارت دولت بر انتخابات چنان روشن و آشکار بود که وکلای این دوره را وکیل صندوقی یا انتصابی می‌نامیدند (اسناد انقلاب اسلامی، ج ۱، ص ۱۳۵، اعلامیه آیت‌الله میلانی؛ سیر مبارزات امام خمینی در آئینه اسناد به روایت ساواک، ج ۲، ص ۱۴۹). علاوه بر روحانیون، نهضت آزادی ایران هم با صدور اعلامیه‌ای فضای اختناق و نظامی و امنیتی و زندان و شکنجه رهبران روحانی و ملی و عده کثیری از کاندیداهای مردم را محکوم کرد و معتقد بود انتخابات در چنین شرایطی از درجه اعتبار ساقط است (اسناد نهضت آزادی ایران، ج ۱، صص ۲۹۹، ۳۰۰).

۷. نمونه‌های عریضه

قبل و پس از برگزاری انتخابات عرایض زیادی در زمینه نحوه اجرای انتخابات و صلاحیت نمایندگان منتخب مطرح شد. این عرایض یا از طرف اهالی حوزه انتخابیه مطرح می‌شد و یا از سوی کاندیداهایی که با بی‌مهری دولت مواجه شده بودند مطرح می‌شد. با توجه به سیاست دولت در گزینش نمایندگان مدنظر خودش، تمامی این شکایات ناوارد تشخیص داده می‌شد. در ادامه به روند انتخابات و شکایت‌های تعدادی از حوزه‌های انتخاباتی توجه شده است:

آباده

فرمانداری شهرستان آباده گزارش شرح اقدامات و روند برگزاری انتخابات از روز سه‌شنبه ۴۲/۶/۱۲ تا پایان رأی‌گیری در ۴۲/۶/۲۶ با تشکیل انجمن نظارت بر انتخابات و نیز تعیین انجمن نظارت بر حوزه‌های فرعی (ابرقو، اقلید، بوانات و ...) را به وزارت کشور اعلام

کرد. براساس این گزارش، در این حوزه دکتر رضا نجیمی - که داماد استاندار فارس بود - اکثریت آرا را به دست آورد و آقایان ذبیح‌الله قربان و نصرالله اهورهوش نفرات بعدی بودند. پرونده انتخابات آباءه حاکی از تلاش‌های فراوان آقای اهورهوش است. او در ۱۳۴۲/۶/۱۲ عریضه‌ای در ۳ صفحه به شاه نوشت و ضمن تأکید بر حمایت و پشتیبانی کامل طبقات مختلف مردم حوزه آباءه از او و پایبندی او به منویات شاهانه به بدگویی از نجیمی پرداخت و با چاکر خواندن خود سعی کرد نظر مساعد شخص اول مملکت را به خود جلب کند. مندرجات این عریضه از این قرار بود: ۱- معرفی نجیمی (دام‌پزشک اهل نائین داماد استاندار فارس) به عنوان مخالف منویات شاه و ناشناس بودن او نزد مردم و زدوبندش با مالکان بزرگ و حمایت فئودال‌ها از او؛ ۲- مخالفت ایادی ایل قشقایی با کاندیداتوری خودش و حمایت آن‌ها از نجیمی؛ ۳- تأکید بر حسن سابقه اداری و سیاسی خود و داشتن مقبولیت محلی؛ ۴- تلاش مخالفان در جهت منافع شخصی و خیانت آنان به شاهنشاه؛ ۵- انتقاد به رویه نفیسی شهردار تهران و زاهدی در منافع شخصی؛ ۶- تأکید بر حس شاه‌دوستی و پیوند ناگسستنی با شاه و ملت؛ ۷- انتقاد به برخی رجال قدیمی و فرزندان آن‌ها مانند حسن‌علی منصور؛ ۸- شکایت از دعوت نکردن از حوزه آباءه برای شرکت در کنگره آزادزان و آزادمردان؛ ۹- اطاعت از اوامر شاه و صرف نظر کردن از حق قانونی خود در صورت مصلحت.

هم‌چنین فارسی‌های مقیم مرکز در نامه‌ای سرگشاده به شاه حاوی بیش از ۴۰ امضا که تاریخ آن مشخص نیست حمایت خود را از نصرالله اهورهوش اعلام کردند و به کاندیداتوری دام‌پزشکی غیر محلی اعتراض کردند. پس از برگزاری انتخابات، نصرالله اهورهوش در ۴۲/۶/۲۷ اعتراضش به فرمانداری آباءه در زمینه روند انتخابات را به صورت تلگراف (از تهران) ارسال کرد که شامل موارد زیر بود: ۱- سوءاستفاده از موقعیت و مقام؛ ۲- ارباب و تهدید؛ ۳- جمع‌آوری کارت‌الکترال و اخذ رأی قبل از موعد مقرر قانونی یعنی ۴۲/۶/۲۶. انجمن نظارت بر انتخابات با استناد به بند ۳ ماده ۷ آیین‌نامه اجرایی مبنی بر این که کسی حق دارد رأی بدهد که در حوزه انتخابیه متوطن باشد و یا لااقل شش ماه قبل از موقع انتخابات در آنجا ساکن باشد و هم‌چنین با توجه به مدلول ماده ۴۳ قانون انتخابات مَشعر بر اینکه اشخاصی حق دارند به انتخابات اعتراض کنند که حق انتخاب کردن داشته باشند، نصرالله اهورهوش را فاقد صلاحیت دانست و شکایت ایشان را مردود شناخت. نامبرده رونوشت تلگرام خود را در ۴۲/۷/۳ به مجلس شورای ملی ارسال کرد و علاوه بر موارد پیش‌گفته، به سوابق سوء فرد منتخب (نجیمی) در پرونده اصلاحات ارضی و داشتن املاک و مستغلات فراوان در نتیجه چند سال مأموریت در

شیراز اشاره کرد. او اعلامیه حمایت «فارسی‌های مقیم مرکز» و گزارشی از استقبال مردم ابرقو و طوماری با حدود ۵۰ امضا از مردم ده‌بید آبا‌ده در حمایت از کاندیداتوری‌اش را ضمیمه شکایت کرد. او در نامه‌ای به مجلس شورای ملی در ۱۳۴۲/۷/۱۶ دلایل تفصیلی خود را درباره انتخابات شهرستان آبا‌ده اعلام کرد و از اعضای کمیسیون تحقیق مجلس خواست تا اعتبارنامه نجیمی نائینی رد شود. مفاد کلی شکایت او حاوی این مطالب بود:

- ۱- صلاحیت نداشتن فرد منتخب به دلیل مال‌اندوزی و داشتن سرمایه و املاک و بندوبست با خوانین قشقایی و سایر متنفذان؛
- ۲- سوابق خدمتی خود و داشتن محبوبیت و حمایت مردمی و معرفی از سوی نمایندگان شرکت‌کننده در کنگره آزادزان و آزادمدان؛
- ۳- ارباب و تهدید کارکنان دولت از سوی فرماندار در رأی‌دادن به فرد منتخب. آخرین اقدام نصرالله اهوره‌هوش ارسال نامه به وزارت کشور بود که در تاریخ ۴۲/۷/۱۸ در دبیرخانه مجلس ثبت شده است. مفاد این نامه شامل این موارد است: ۱- صلاحیت نداشتن فرد منتخب و ناآشنایی او با آبا‌ده؛ ۲- اقدامات سوء فرماندار آبا‌ده. از دیگر تخلفات انتخاباتی این حوزه استعفان دادن کاندیدای نمایندگی از منصب دولتی بود. در نامه حسن زندپور مدیر روزنامه «اصلاحات ایران» به مجلس شورای ملی در ۱۳۴۲/۷/۱۸ گفته شده است که رضا نجیمی «مطابق بند هشت از سیزده قانون انتخابات چون تا موقع انجام انتخابات رئیس کشاورزی و اصلاحات ارضی استان فارس بود که آبا‌ده هم جزئی از استان فارس است حق انتخاب شدن نداشته و انتخابش باطل است». با تمام این تفصیلات، پرونده انتخابات شهرستان آبا‌ده و انتخاب رضا نجیمی، در ۴۲/۷/۲۲ در شعبه اول مجلس شورای ملی تأیید شد (کمام، کارتن ۳۸، جزوه‌دان ۱، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی آبا‌ده).

ابهر

در انتخابات شهرستان ابهر آقای منوچهر سعیدی وزیری به نمایندگی برگزیده شد. رقیب انتخاباتی او محمد فتوحی (دادیار دیوان عالی کشور) اعتراض خود را به انجمن نظارت بر انتخابات ارائه داد شامل: ۱- تهدید و ارباب طرفداران فرد منتخب و کنترل صندوق‌ها و تعویض آرا؛ ۲- دخالت مأموران و اخذ رأی قبل از موعد مقرر. ولی همگی این ادعاها از سوی انجمن رد شد. شاکی (محمد فتوحی) عریضه‌ای خطاب به شاه ارسال کرد شامل این موارد: ۱- سلب آزادی به دلیل حمایت کنگره آزادزان و آزادمدان از فرد منتخب؛ ۲- صلاحیت نداشتن فرد منتخب و وابستگی او به فرقه دمکرات آذربایجان؛ ۳- ارائه سوابق خدمتی‌اش و حمایتش از خاندان سلطنت و اصول شش‌گانه. وزیر دربار شاهنشاهی عریضه مذکور را برای پیراسته وزیر کشور فرستاد و

وزیر کشور نیز در ۴۲/۷/۲۰ رونوشت آن را برای مجلس شورای ملی ارسال کرد. در شعبه اول رسیدگی به اعتبارنامه‌ها با استناد به اینکه اعتراض در انجمن نظارت مردود تشخیص داده شده است، صحت انتخابات و نمایندگی منوچهر سعیدی وزیری تأیید شد (کمام، کارتن ۴۰، جزوه‌دان ۴۰، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی ابهر).

اصطهانات ونیریز

در این حوزه غلام‌رضا ایل‌خان با اکثریت آرا به نمایندگی رسید. در موعد مقرر یک فقره شکایت به انجمن نظارت بر انتخابات واصل شد که انجمن آن را قانونی ندانست. در ۱۳۴۲/۷/۲ یکی از دهقانان به نام محسن مبارکی به همراه حدود ۷۰ نفر از اهالی منطقه و خاندان مبارکی با ارسال نامه‌ای به دربار از شاه خواستند تا مداخله کند. وزارت کشور طی نامه مورخ ۴۲/۷/۲۵ موضوع شکایت محسن مبارکی و عده‌ای از اهالی اصطهانات و نیریز را به دبیرخانه مجلس شورای ملی ارسال کرد که تاریخ ثبت در دبیرخانه ۴۲/۷/۲۷ است. باین حال پرونده انتخاباتی در شعبه دوم مجلس شورای ملی رسیدگی شد و جریان انتخابات و نمایندگی غلام‌رضا ایل‌خان در ۴۲/۷/۲۲ تأیید شد (کمام، کارتن ۵۲، جزوه‌دان ۱۵، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی اصطهانات و نیریز).

بافت

از جمله افرادی که «کنگره آزادزان و آزادمردان» او را به عنوان کاندیدای نمایندگی معرفی کرد نزهت نفیسی همسر احمد نفیسی (شهردار تهران) بود که به عنوان نماینده بافت کرمان به مجلس راه یافت و به همین دلیل اهالی بافت به انتخاب او اعتراض کردند. مردم منطقه بافت با ارسال نامه‌ای به مجلس شورای ملی به انتخاب او اعتراض کردند. آن‌ها او را فردی غیربومی و غیرمحلی خواندند و خاطر نشان کردند همین که در فهرست کنگره - که شوهرش عامل اصلی و کارگردان و صحنه‌ساز آن بوده است - اسمش را ذکر کردند و در رادیو اعلام شد، به طور قلابی طبق معمول آرائی در محل با زور مقامات دولتی محلی به نام او ثبت و صورت جلسه کردند و به او اعتبارنامه دادند. شاکیان نه تنها ابطال انتخابات بافت را خواستار شدند، بلکه تعقیب و مجازات احمد نفیسی را هم که به قیومیت از مردم شهرستان‌ها کاندیدا و وکیل برای آن‌ها تعیین کرده است خواستار شدند تا چنین بدعت‌هایی برای تزییع حق جامعه ایرانی در تاریخ انتخابات باقی نماند (کمام، کارتن ۶۱، جزوه‌دان ۲۴، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی شهرستان بافت).

بوشهر

فردی به نام مصطفی خجسته در نامه‌ای به مجلس شورای ملی به محیط ارباب و تهدید و گروگرفتن آب مشروب در بحبوحه گرما و اجبار در اخذ کارت‌های انتخاباتی و مداخله علنی فرمانداری کل و بخشداران مربوطه در انتخابات این شهر و منع اقامت کاندیدای مدنظر مردم انتقاد کرده‌است (کمام، کارتن ۷۲، جزوه‌دان ۳۵، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی بوشهر؛ بصیرت‌منش و منصوری، ۱۳۹۴، صص ۱۲۱ و ۱۲۲).

بهشهر

در انتخابات شهرستان بهشهر ابوالقاسم پاک‌ذات به نمایندگی برگزیده شد و انجمن نظارت بر انتخابات این حوزه پس از آنکه چند فقره شکوائیه را وارد ندانست اعتبارنامه او را صادر کرد. در صورت جلسه انجمن نظارت به شکایت سیدتقی رستم کلایی اشاره شده‌است. این شخص طی تلگرامی به مجلس شورای ملی در ۱۵/۷/۴۲ - که رونوشت آن را برای دادستان کل کشور و وزارت کشور هم ارسال کرده‌است - به اعتبارنامه ابوالقاسم پاک‌ذات اعتراض کرد و در ۲۰/۷/۴۲ شکایتی مفصل‌تر را با امضای چند نفر دیگر که دو نفر از آنها عضو انجمن شهر بهشهر بودند به مجلس ارسال کرد و رونوشت آن را به دادستانی کل کشور فرستاد. این شکایت در ۳ قسمت بود: ۱- ایرادات قانونی به انجمن نظارت بر انتخابات با این ادعا که در دعوت از طبقات شش‌گانه ابداً قانون رعایت نشده‌است و اکثراً از کارمندان و کارگران کارخانه چیت‌سازی بهشهر هستند که به امانت و سواد معروف نیستند و اغلب اهل محل نیستند؛ ۲- نحوه اخذ رأی و قرائت آرا؛ ۳- صلاحیت‌نداشتن فرد منتخب از جمله اینکه خط و سواد به اندازه کافی ندارد و در بهشهر و حومه معروفیتی ندارد و به امانت و درست‌کاری شناخته شده نیست و متجاهر به فسق است.

درمقابل شکایت این چند نفر، بیش از ۴۰ نفر از کارگران و زارعان بهشهر و حومه هم بیانیه‌ای را با امضا و اثر انگشت تهیه و در ۲۰/۷/۴۲ برای ریاست مجلس شورای ملی ارسال کردند و رونوشت آن را برای نخست‌وزیر و وزیر کشور و وزیر کار و سازمان امنیت ارسال کردند. در این استشهادیه امضاکنندگان ضمن حمایت از ابوالقاسم پاک‌ذات، متناسب با تبلیغات حکومتی، دشمنان خود مخصوصاً سیدتقی رستم کلایی را دشمن تاج و تخت خواندند و آمادگی خود را برای تعطیل کارخانه و زراعت و تحصن در مجلس و فداکاری در راه اوامر مطاع ملوکانه اعلام داشتند. شعبه ششم مجلس شورای ملی در ۲۲/۷/۴۲ با مطالعه پرونده انتخاباتی، نمایندگی ابوالقاسم پاک‌ذات را تأیید کرد (کمام، کارتن ۷۶، جزوه‌دان ۳۹، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی بهشهر).

دماوند و فیروزکوه

حدود ۴۰ نفر از اهالی دماوند در ۲۶/۶/۱۲ (دو هفته قبل از برگزاری انتخابات) طی تلگرافی به نخست‌وزیر - که رونوشت آن را برای وزیر کشور، سازمان امنیت، روزنامه‌های کیهان و بامشاد و فرمانداری و دادستان دماوند و نیز محمود دژکام کاندیدای انتخابات ارسال کردند- به انتصاب انجمن نظارت بر انتخابات اعتراض کردند و انحلال انجمن ساختگی نظارت بر انتخابات دماوند و فیروزکوه را خواستار شدند. دژکام در نامه مورخ ۲۶/۶/۱۸ به فرماندار دماوند - که رونوشت آن را برای انجمن مذکور ارسال کرد- صلاحیت تعدادی از اعضای انجمن را زیر سؤال برد. با برگزاری انتخابات در ۲۶/۶/۲۶ مجید محسنی مهر (هنرپیشه فیلم‌های فارسی و نمایش‌های رادیویی) به نمایندگی انتخاب شد. انتخاب او با اعتراض رقبای انتخاباتی او محمود دژکام، مسعود محبی و علی‌نقی فیروزبخش مواجه شد. دژکام در اول مهر ۴۲ طی نامه‌ای به انجمن انتخابات اعتراض خود را به نحوه انتخاب مجید محسنی بدین‌نحو اعلام کرد: ۱- سوءاستفاده از موقعیت نمایندگی در جمعیت شیروخورشید سرخ و بذل و بخشش ارزاق میان مردم حوزه انتخابی؛ ۲- اقدامات ارباب‌آمیز کدخدایان و پادوهای مجید محسنی به‌دستور فرماندار دماوند در اخذ رأی از دهقانان؛ ۳- مخدوش بودن آرا. در ۳۱/۶/۲۶ مسعود محبی دیگر رقیب انتخاباتی طی نامه‌ای به انجمن نظارت بر انتخابات دماوند و فیروزکوه - که رونوشت آن را به فرمانداری دماوند و وزارت کشور و مجلس شورای ملی ارسال کرد- به مواردی چون: صلاحیت‌نداشتن انجمن نظارت و رعایت نکردن بی‌طرفی، اشکالات مربوط به اخذ آرا، جلوگیری از ورود کاندیدا به حوزه اخذ رأی و قرائت آرا در اتاق در بسته اعتراض کرد و نوشت: تصور نمی‌رود در کشور زنگبار هم، چنین اعمالی به نام انتخابات آزاد انجام دهند. محمود دژکام در ۱۷/۷/۴۲ رونوشت تلگراف مورخ ۲۶/۶/۱۲ و نامه‌های مورخ ۲۶/۶/۱۸ و ۲۶/۷/۱ و یک برگ رأی را که به وسیله ایادی فرمانداری دماوند مخدوش شده بود به مجلس شورای ملی ارسال کرد و خودداری از تصویب اعتبارنامه مجید محسنی را خواستار شد و تأکید کرد ایشان نماینده فرماندار دماوند هستند نه نماینده اهالی شهرستان دماوند. شعبه اول رسیدگی به اعتبارنامه‌ها در مجلس در ۲۲/۷/۴۲ دو فقره اعتراض واصله را غیروارد دانست و صحت جریان انتخابات شهرستان دماوند و نمایندگی مجید محسنی را تأیید کرد (کمام، کارتن ۱۰۲، جزوه‌دان ۶۵، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی دماوند و فیروزکوه).

سندج

در جریان تبلیغات انتخاباتی مجلس ۲۱ و در زمان برگزاری «کنگره آزادزان و آزادمردان» برای حوزه کردستان بیانیه‌هایی از طرف طبقات مختلف مردم در طرفداری از نمایندگی ناصر یمین مردوخ در جراید منتشر شد. یمین مردوخ نویسنده مطبوعات بود که به دلیل سخنرانی‌های مهیج پیرامون شاه‌دوستی و وطن‌پرستی در رادیو کردستان مورد تشویق اسدالله علم در زمان تصدی وزارت کشور قرار گرفته بود. یکی از حامیان ناصر یمین مردوخ، ملامحمد مفاخری پیش‌نماز و مدرس کشاورزان کردستان و سردفتر اسناد رسمی بود. با وجود حمایت نمایندگان دهقانان حاضر در «کنگره آزادزان و آزادمردان» از یمین مردوخ مقدر بود کسان دیگری به نمایندگی انتخاب شوند و سیدمهدی شیخ‌الاسلامی و مهندس هوشنگ کمانگر با حمایت مقامات محلی حائز اکثریت آرا شدند. در پی نامه اعتراضی ناصر یمین مردوخ، انجمن نظارت او را به اتهام فساد اخلاق و ولگردی، غیر صالح دانست و به علاوه شکایت‌های واصله علیه او و مفاخری شامل اخذی کارت انتخابات از کشاورزان و جعل عنوان دروغین را به دادسرای سندج ارجاع داد.

ولی طرف دیگر پرونده انتخابات سندج حاکی از شکایت‌هایی به روند انتخابات این حوزه است. در این رابطه استشهاده انجمن و نمایندگان کشاورزان قریه نیاز حاکی است روز ۲۴ شهریور (دو روز قبل از انتخابات) فرماندار شهرستان قروه به قریه نیاز آمد و ضمن دستور برای نظم آرا به نام هوشنگ کمانگر و سیدمهدی شیخ‌الاسلامی اظهار داشت به غیر از اسم این دو نفر حق ریختن رأی به صندوق ندارند؛ زیرا غیر از این باشد تحت تعقیب قانونی قرار خواهید گرفت و شدیداً مجازات خواهید شد. ناصر یمین مردوخ که خود را نماینده واقعی مردم کردستان و نویسنده مطبوعات معرفی می‌کرد، در ۲/۷/۴۲ رونوشت اعتراضاتش به انجمن نظارت را به مجلسین شورای ملی و سنا ارسال کرد و رونوشتی را هم برای دادستان سندج و روزنامه ندای غرب ارسال کرد. اعتراضات او شامل این موارد بود: ایجاد محیط خفقان و مرعوب شدن انجمن نظارت و ایرادات قانونی به نحوه اخذ رأی و قرائت آرا و دخالت مقامات محلی (فرمانداری و ژاندارمری و شهربانی و شهرداری و اداره اصلاحات ارضی) سندج و قروه و اجبار و تهدید کشاورزان برای رأی دادن به کاندیدای تحمیلی و منوط کردن اسناد مالکیت آن‌ها به این مسئله و ضرب و شتم زارعان و پرونده‌سازی علیه آن‌ها و زندانی کردن مفاخری. با همه این تفاسیل، شعبه ششم رسیدگی به اعتبارنامه نمایندگان مجلس شورای ملی در ۲۲/۷/۴۲ پرونده انتخابات سندج را بررسی کرد و نمایندگی آقایان سیدمهدی شیخ‌الاسلامی و هوشنگ کمانگر را تأیید کرد (کمام، کارتن ۱۲۳، جزوه‌دان ۸۶، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی سندج).

شاه‌رود

انجمن نظارت بر انتخابات، برای حوزه شاه‌رود - با وجود آنکه فرماندار داشت - از طرف فرمانداری سمنان کفیل فرمانداری منصوب کرد و انجمن‌های فرعی را در مناطق تابعه انتخاب کرد که در نهایت امیرقاسم معینی به نمایندگی برگزیده شد. نحوه انتخابات به ویژه گزینش انجمن نظارت بر انتخابات این حوزه مورد انتقاد بود. مطابق صورت جلسه نهایی انجمن نظارت شاه‌رود در جلسه مورخ ۲۷/۳/۸۴، تعداد ۸ فقره شکایت مطرح شده بود که حاوی اعتراض به صلاحیت نداشتن گوهری کفیل فرمانداری و تعدادی از اعضای انجمن اصلی و حوزه‌های فرعی و اعمال نفوذ به نفع کاندیدای منتخب می‌شد که همگی از طرف انجمن نظارت مردود اعلام شد. شکایت‌هایی هم از طرف برخی اهالی به وزارت کشور و مقامات قضایی ارسال شد. در این میان ۷ نفر از اهالی در ۲۷/۱۰/۸۴ شکایت‌نامه‌ای را برای مجلس شورای ملی ارسال کردند و سلب اختیار از فرمانداری شاه‌رود و تعیین کفیل فرمانداری برای این شهرستان از طرف فرمانداری کل سمنان را غیرقانونی دانستند. هم‌چنین مداخلات ناروای اشخاص و سازمان‌های غیرمسئول را بهترین دلیل بر فساد انتخابات دانستند و به مقامات قضایی هم اعلام جرم کردند. بخش دیگری از این شکایت مربوط به نحوه اخذ رأی با زور و تهدید و تطمیع به نفع کاندیدای تحمیلی بود. شعبه سوم مجلس شورای ملی در ۲۲/۷/۸۴ پس از رسیدگی، شکایت مذکور را ناوارد تشخیص داد و نمایندگی امیرقاسم معینی و صحت انتخابات شاه‌رود را تأیید کرد (کمام، کارتن ۱۲۷، جزوه‌دان ۹۰، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی شاه‌رود).

شمیرانات

در حوزه شمیرانات محسن خواجه‌نوری که کاندیدای کنگره آزادزان و آزادمردان بود به مجلس راه یافت. رقابت میان او و مهدی منصوری نراقی کاندیدای منفرد حوزه شمیرانات به زدوخورد میان هواداران دو طرف منجر شد و بخشدار لواسانات که حامی منصوری نراقی بود استعفا داد و رئیس ژاندارمری لشکرک از کار برکنار شد و تحت تعقیب قرار گرفت. منصوری نراقی در شکایتی نه‌صفحه‌ای در ۲/۷/۱۳۴۲ به انجمن مرکزی انتخابات شمیرانات، تخلفات ناشی از ترکیب انجمن نظارت را چنین برشمرد: معتمد نبودن و بی‌سوادی؛ نبود آزادی عمل در انتخاب اعضای اصلی و علی‌البدل؛ دعوت از وابستگان یکی از کاندیداهای کنگره آزادزان و آزادمردان در تعیین معتمدین انجمن‌های فرعی؛ مراقبت مأموران از رأی‌دهندگان؛ صلاحیت نداشتن کاندیدای کنگره ملی؛ تهدید و ارباب رأی‌دهندگان؛ توصیه مقامات اداری به رأی‌دهندگان؛ و درج نکردن شرایط انتخاب‌کنندگان

در آگهی انجمن. او در نامه‌های دیگر به مجلس شورای ملی در ۱۳۴۲/۷/۱۷ خلاصه‌ای از دلایل اعتراض خود را بدین شرح قید کرد: اقدام انجمن‌های فرعی در نشان‌دادن صندوق‌های خالی به حاضران قبل از شروع اخذ رأی؛ رعایت نکردن مقررات در هنگام قرائت آراء؛ و ضرب و شتم رأی‌دهندگان. شعبه ششم مجلس شورای ملی پس از بررسی این شکایت، صحت انتخابات این حوزه و نمایندگی محسن خواجه‌نوری را تأیید کرد (کمام، کارتن ۱۳۰، جزوه‌دان ۹۳، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی شمیرانات).

شوشتر

در حوزه شوشتر علی‌اکبر حکیم شوشتری که برگزیده کنگره آزادزان و آزادمردان بود به پیروزی رسید. انتخابات این حوزه نیز با اعتراضات زیادی همراه بود. سیدحسین امام، وکیل دادگستری، در نامه‌ای در ۱۳۴۲/۶/۲۰ به رئیس انجمن نظارت شهرستان شوشتر، براساس ماده ۴۱ قانون انتخابات، شکایت خود را از تخلفات انجمن نظارت مرکزی و انجمن‌های فرعی این حوزه برشمرد. او در نامه به استاندار خوزستان به دخالت مأموران نظامی به نفع حکیم شوشتری و تعیین افراد ناآشنا به قوانین و مقررات در انجمن نظارت مرکزی و انجمن‌های فرعی انتقاد کرد. سیدعبدالله امام هم در نامه‌ای در ۱۳۴۲/۶/۲۸ به استاندار خوزستان، اعمال نفوذ و دخالت افراد غیرمسئول در انتخابات را گوشزد کرد. کاظم افشین از کاندیداهای انتخاباتی شوشتر در نامه‌ای در ۲۸ شهریور ۱۳۴۲ به فرماندار این شهرستان، مواردی از تخلفات را که بر نقض انتخابات آزاد دلالت داشت تذکر داد؛ از جمله: ۱- تبلیغ نهادهای غیرمسئول به نفع کاندیدای کنگره آزادزان و آزادمردان از جمله تبلیغ اداره کشاورزی؛ ۲- حمایت فرمانداری از کاندیدای کنگره؛ ۳- تبانی طرفداران کاندیدای کنگره با انجمن نظارت؛ ۴- ارباب طرفداران دیگر کاندیداها.

جمعی از دهقانان میان آب شوشتر و کدخدایان و ریش سفیدان قراء اطراف آن طی نامه‌ای مفصل، تخلفات انجام‌شده در روز رأی‌گیری را برشمردند که مهم‌ترین آن، استفاده از زور و تهدید به نفع دکتر حکیم شوشتری و تخلف در اخذ و قرائت آراء با موافقت اعضای انجمن و دخالت افراد غیرمسئول و توهین و تحقیر مخالفان فرد منتخب بود. سیدحسین امام در نامه‌ای به مجلس شورای ملی در ۱۰ مهر ۱۳۴۲ ابطال انتخابات حوزه شوشتر را خواستار شد. مشکلات ناشی از بُعد مسافت حوزه‌های رأی‌گیری و کمبود صندوق و بی‌اعتنایی انجمن مرکزی و فرمانداری شوشتر به تقاضای ازدیاد صندوق و اخذ نکردن رأی و تضییع حق رأی‌دهندگان از مواردی بود که در این نامه ذکر شده بود (کمام، کارتن ۱۳۲، جزوه‌دان ۹۵، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی شهرستان شوشتر).

شهری

در حوزه انتخابیه شهری دکتر هادی هدایتی به نمایندگی رسید و انجمن انتخابات آنجا در ۴۲/۷/۸ اعلام کرد که هیچ‌گونه شکایت و اعتراضی از انتخابات این حوزه به انجمن نرسیده است؛ این در حالی بود که اعتراضاتی به ترکیب اعضای انجمن نظارت بر انتخابات این حوزه وجود داشت. در ۴۲/۷/۱۶ عده‌ای از اهالی شهری شکوائیه‌ای را از روند انتخابات این حوزه، از طریق استانداری تهران به وزارت کشور ارسال کردند و وزارت کشور این شکایت را در ۴۲/۷/۲۴ برای مجلس فرستاد که در ۴۲/۷/۲۵ در دبیرخانه مجلس ثبت شده است. در این عریضه شاکیان با اشاره به خویشاوندی تولیت آستانه حضرت عبدالعظیم (محمد علی هدایتی پسر عموی هادی هدایتی) و برشمردن دلایل غیرقانونی بودن انجمن نظارت هم‌چون رعایت نکردن طبقات شش‌گانه، مقیم نبودن تعدادی از اعضا در شهری، خویشاوندی و حقوق‌بگیری ۳۶ عضو انجمن از آستانه حضرت عبدالعظیم، این انجمن را «انجمن خانوادگی» منتسب به آقای دکتر هدایتی خواندند. با این حال، شعبه سوم مجلس شورای ملی در ۴۲/۷/۲۲ صحت انتخابات شهری و نمایندگی دکتر هادی هدایتی را تأیید کرد (کمام، کارتن ۱۳۵، جزوه‌دان ۹۸، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی شهری).

شهرکرد

در انتخابات این حوزه ۳ نفر حائز اکثریت آرا شدند؛ به ترتیب حبیب‌الله قاسمی، سرهنگ بازنشسته حسن حسینی، و علی‌اکبر اسلامی. با کناره‌گیری نفر اول، انجمن نظارت بر انتخابات حوزه شهرکرد در ۴۲/۷/۶ اعتبارنامه را به نام حسن حسینی صادر کرد. علی‌اکبر اسلامی که جزء کادر سیاسی وزارت کشور بود شکایات زیادی را به مقامات مختلف ارسال کرد که یکی از آن‌ها در ۴۲/۷/۱۸ در دبیرخانه مجلس شورای ملی ثبت شده است. در این شکایت‌نامه او مدعی شد نماینده حقیقی مردم است و حبیب‌الله قاسمی از یادی فئودال‌هاست و سرهنگ حسینی نیز از مالکان است. او هم‌چنین از ابلاغ حکم مأموریت به او از طرف وزارت کشور در روز انتخابات و اعزام اجباری‌اش به شیراز برای رسیدگی به پرونده‌ای موهوم شکایت کرد که با هدف طرد او از حوزه انتخابات انجام شده است و ابطال انتخابات این حوزه و تعقیب مسئولان امر را خواستار شد. شکایت علی‌اکبر اسلامی در شعبه دوم مجلس شورای ملی رسیدگی و مردود شناخته شد و صحت انتخابات و نمایندگی سرهنگ بازنشسته حسن حسینی تأیید شد (کمام، کارتن ۱۳۶، جزوه‌دان ۹۹، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی شهرکرد).

فیروزآباد

نمونه دیگری از تحمیلات کنگره آزادزان و آزاد مردان که مورد اعتراض مردم واقع شد مربوط به انتخابات فیروزآباد بود. جمعی از مردم این منطقه در نامه‌ای، حسین زرآور رئیس اداره کشاورزی و اصلاحات ارضی فیروزآباد را نماینده تحمیلی دانستند که رأی دهنده در فیروزآباد ندارد و محلی هم نیست و چون در فهرست دولت به نام کنگره در رادیو اسمش را ذکر کرده‌اند، به اداره جات دولتی دستور داده‌اند که کاندیدای کنگره را باید از صندوق بیرون آورند و به طور قلابی طبق معمول آرایبی را به نام او ثبت و صورت مجلس کرده‌اند و اعتبارنامه‌اش داده‌اند (کمام، کارتن ۱۴۷، جزوه‌دان ۱۱۰، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی شهرستان فیروزآباد).

کازرون

حسن زندپور در نامه‌ای، از انتخابات کازرون و فرد منتخب شدیداً انتقاد کرد. او با خطاب کردن عبدالحسین طباطبایی با عنوان «نماینده قلابی کازرون» نوشت: ایشان چون رئیس دادگاه جنایی استان فارس است، چه هنگام توزیع کارت الکترا و چه موقع تشکیل انجمن‌های مرکزی و فرعی نظارت بر انتخابات در سمت سابق خود باقی بود و به دارو دسته چاقوکش خودش مرتباً می‌گفت: «مخالفین را بزنید بکشید، من رئیس دیوان جنایی هستم ترس نداشته باشید همه‌اش با من» (کمام، کارتن ۱۵۳، جزوه‌دان ۱۱۶، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی کازرون؛ بصیرت‌منش و منصوری، ۱۳۹۴، صص ۱۲۲ و ۱۲۳).

لار

در حوزه انتخابیه لار دکتر حسین خطیبی به نمایندگی برگزیده شد. در ۴۲/۷/۱۶ حسن زندپور (مدیر روزنامه اصلاحات ایران) شکوائیه‌ای را در زمینه انتخابات لار برای مجلس شورای ملی ارسال کرد که در ۴۲/۷/۱۸ برای رسیدگی به شعبه مربوطه ارسال شد. نکته اساسی در شکوائیه حسن زندپور مخالفت با غیر محلی بودن حسین خطیبی بود. او با اشاره به سابقه مخالفت خود با کاندیدای غیر محلی از دوره مجلس هیجدهم خاطر نشان کرد که این مخالفت‌ها برای این بود که این کار بدعت نشود که در منطقه فارس و کیلی غیر محلی و غیر فارس از صندوق بیرون بیاورند. زندپور در ادامه شکوائیه خود مطالبی را درباره خطیبی و اجبار دولت در انتخاب او متذکر شد. شعبه چهارم رسیدگی به اعتبارنامه نمایندگان در مجلس شورای ملی در ۴۲/۷/۲۲ انتخابات شهرستان لار و نمایندگی آقای دکتر حسین خطیبی را تأیید کرد (کمام، کارتن ۱۶۶، جزوه‌دان ۱۲۹، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی لارستان).

مرند

در میان اعتراضات و شکایت‌هایی که به انتخابات دوره ۲۱ شده است موردی استثنایی و جالب شکایت فردی از حوزه انتخابیه مرند است که محتوایی ساختارشکنانه دارد. یدالله امیراحمدی در نامه‌ای اعتراضی به دادستان کل کشور راجع به انتخابات مرند به مخالفت خود با لوایح شش‌گانه اشاره کرد و این موضوع را حق قانونی خود قلمداد کرد. عریضه او با عنوان جالب «دادخواست سرگشاده تقدیمی به دادستان محترم کل کشور و کلیه مقامات محترم مسئول و صالح و ملل و دول محترم امضاءکنندگان اعلامیه جهانی حقوق بشر» در دو بخش است: ۱- طرف شکایت کلیه مقامات و مسئولان اجرای اصول قانون اساسی و قوانین جاری کشور و اشخاصی هستند که به‌نحوی از انحاء در سلب و تضییق حقوق و آزادی‌های قانونی سهیم و شریک‌اند. ۲- عناوین قانونی شکایت عبارت‌اند از: اعتراض به تعطیل اساس مشروطیت و ادامه دوره فترت به مدت متجاوز از دو سال و وضع و اجرای قوانینی در غیاب مجلسین و تشکیل کنگره‌ای به نام کنگره ملی و دودرجه‌ای کردن انتخابات مجلس شورای ملی خارج از حدود مقرر در اصول قانون اساسی و متمم آن و توسل به تهدید و مداخله علنی و غیرقانونی در معرفی نامزدان به‌عنوان نمایندگان شهرستان مرند و اعزام آنان برای شرکت در کنگره ملی مرکز و تحمیل آقای ابوالحسن احتشامی به‌عنوان نماینده مجلس شورای ملی و نامزد انتصابی به انتخابات شهرستان مرند و ممانعت علنی از فعالیت نامزدان دیگر به‌ویژه مخالفان اصولی لوایح شش‌گانه بدون توجه به این‌که در مراجعه به آرای عمومی و دادن رأی منفی به لوایح مذکور ظاهراً آزادند و آزادی قلم و بیان عقاید قانونی در اصول اساسی کشور تأیید شده است و مراعات نشدن اصول و مبانی اعلامیه جهانی حقوق بشر. نامبرده سپس مدارک جرم را چنین قید می‌کند: وقایع دوساله اخیر کشور که در جراید کشور انعکاس یافته‌اند و اظهارات علنی مأموران دولت و مندرجات قطعنامه کنگره آزادزان و آزادمردان (کمام، کارتن ۱۷۵، جزوه‌دان ۱۳۸، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی شهرستان مرند؛ بصیرت منش و منصوری، ۱۳۹۴، صص ۱۲۶ و ۱۲۷).

ملاوی (پل دختر)

اختلاف میان انجمن نظارت بر انتخابات ملاوی با سایر مقامات محلی این حوزه به تشکیل انجمن نظارت دیگری منجر شد و با آنکه در ابتدا عزت‌الله سردارپور گودرزی به‌عنوان منتخب معرفی شده بود، با تشکیل انجمن جدید علی‌کمال‌وند جانشین او شد. انجمن نظارت قبلی از تاریخ ۴۲/۶/۱۱ تا ۴۲/۷/۹ پابرجا بود؛ ولی پس از آنکه از تأیید اعتبارنامه کمال‌وند خودداری کرد، از طرف وزارت کشور انجمنی جدید در ۴۲/۷/۱۱ تشکیل شد. انجمن جدید اعتبارنامه

کمال‌وند را تأیید کرد. این اتفاقات به اعتراضاتی منجر شد. در ۲۷/۱۲/۴۰ حدود ۴۰ نفر از اهالی تلگرافی خطاب به نخست‌وزیر ارسال کردند و رونوشت آن را به وزارت کشور، دادستان کل کشور، و مجلس شورای ملی فرستادند. این عریضه شامل این موارد بود: ۱- حمایت از کاندیدای کنگره (عزت‌الله سردارپور گودرزی) و دادن رأی به او؛ ۲- اعتراض به تحمیل فرد منتخب از طرف دولت [کمال‌وند] که مدیر کل نخست‌وزیری و غیرمحملی و ناشناخته است؛ ۳- اعتراض به علی‌اکبر بهروز سرپرست بخش‌داری ملاوی به دلیل تشکیل انجمن جدید نظارت و انحلال انجمن قبلی و پرونده‌سازی علیه انجمن قبلی.

بلا تکلیفی انتخابات ملاوی در برخی نشریات منعکس شد و پیام‌های تبریک برای هر دو رقیب انتخاباتی در روزنامه اطلاعات مورخ ۲۷/۱۵/۴۰ کنار یکدیگر چاپ شد. عزت‌الله سردارپور گودرزی که خود را پیروز انتخابات ملاوی می‌دانست در نامه‌ای خطاب به عنایت‌السلطنه نصیری ریاست سنی مجلس شورای ملی - که رونوشت آن را برای دکتر مصباح‌زاده نماینده مجلس و رئیس شعبه اول رسیدگی به اعتبارنامه‌ها هم فرستاد - با ضمیمه کردن کپی اعتبارنامه خود - که به امضای اعضای اصلی انجمن رسیده بود و تنها بخشدار از امضای آن خودداری کرده بود - و تلگراف انجمن نظارت ملاوی و تلگراف مورخ ۲۷/۱۵/۴۰ اهالی ملاوی، خواستار احقاق حق خود شد. این نامه در ۲۷/۱۸/۴۰ در دبیرخانه مجلس ثبت شده و در آن ادعا شده است که آرای علی کمال‌وند در اثر تعویض صورت مجلس و تغییر آراء است و بخشدار منصوب از طرف کمال‌وند برای جلوگیری از رسوایی بیشتر مانع از قرائت آرا شده است. سردارپور گودرزی در ۱۵ مهر ۴۲ در نامه‌ای که با عنوان نماینده مجلس شورای ملی از ملاوی امضا کرده و در ۲۷/۲۰/۴۰ در دبیرخانه مجلس ثبت شده است با اشاره به اعتبارنامه مورخ ۹ مهر ۴۲ خود به امضای ۹ نفر از اعضای انجمن نظارت بر انتخابات ملاوی که با گواهی دفتر اسناد رسمی برایش ارسال شده است، به صدور اعتبارنامه ثانی برای علی کمال‌وند اعتراض کرد و دست‌اندرکاران این امر را به جعل اسناد رسمی متهم کرد که قابل تعقیب هستند و تشکیل انجمن جدید را فاقد ارزش قانونی دانست. از نکات جالب انتخابات این حوزه در حمایت از عزت‌الله سردارپور گودرزی تلگراف پنج تن از زنان به‌نماینده‌گی از صدها زن دهقان حوزه انتخابیه ملاوی (پل دختر) است که در ۲۷/۱۸/۴۰ شکوائیه‌ای ارسال کرده‌اند - این شکوائیه در ۲۷/۲۰/۴۰ در دبیرخانه مجلس ثبت شده است - شامل این موارد: ۱- حمایت از لویح شش‌گانه و منویات شاه و حمایت از گودرزی و تأکید بر شاه‌دوستی او؛ ۲- اعتراض به تحمیل فردی خیانت‌کار و خائن به خاندان سلطنتی به‌جای نماینده حقیقی (کمام، کارتن ۱۸۱، جزوه‌دان ۱۴۴، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی ملاوی (پل دختر)).

ردیف	نام حوزه	نماینده منتخب	شاکی	جایگاه شاکی	تاریخ شکایت	مخاطب شکایت	مفاد عریضه و شکایت
۱	آباده	رضا نجیمی	نصرالله اهورهوش	رقیب انتخاباتی	۴۲/۶/۱۲ (قبل از برگزاری انتخابات)	شاه	۱. صلاحیت نداشتن کاندید انتخاباتی (نجیمی) و حمایت فئودالها از او؛ ۲- اشاره به حُسن سوابق خدمتی و پایبندی خود به منویات شاه و داشتن مقبولیت محلی و مخالفت ایادی ایل قشقایی با خودش؛ ۳- انتقاد به دست اندرکاران انتخابات مانند احمد نفیسی و حسن علی منصور؛ ۴- شکایت از دعوت نکردن از حوزه آباده برای شرکت در کنگره آزادزان و آزادمردان.
۲	آباده	رضا نجیمی	فارسی‌های مقیم تهران	هواداران رقیب انتخاباتی	احتمالاً قبل از برگزاری انتخابات	شاه	۱. حمایت از نصراله اهورهوش و تأکید بر شاه دوستی او؛ ۲- صلاحیت نداشتن رضا نجیمی.
۳	آباده	رضا نجیمی	نصرالله اهورهوش	رقیب انتخاباتی	۴۲/۶/۲۷	فرمانداری و انجمن نظارت بر انتخابات (رونوشت به مجلس شورا)	۱. سوء استفاده فرد منتخب از موقعیت خویشاوندی با استاندار فارس؛ ۲- ارباب و تهدید مردم؛ ۳- پرکردن کارت‌های الکترا ل به نام فرد منتخب و اخذ رأی قبل از موعد مقرر.

جدول ۱

عرایض حوزه‌های انتخابیه

ردیف	نام حوزه	فهمینده منتخب	شاکی	جایگاه شاکی	تاریخ شکایت	مخاطب شکایت	مفاد عریضه و شکایت
۴	آباده	رضانجیمی	نصرالله اهوروش	رقیب انتخاباتی	۴۲/۷/۱۶	مجلس شورای ملی	۱. صلاحیت نداشتن فرد منتخب؛ ۲- اشاره به تلگراف سرگشاده مورخ ۴۲/۶/۱۲ به شاه؛ ۳- غیرمحمولی بودن و شایستگی نداشتن کاندیدا و تحمیل او به مردم؛ ۴- تأکید بر سوابق خدمتی خود و داشتن محبوبیت مردمی؛ ۵- اقدامات فرماندار آباده برای خوش خدمتی به استاندار فارس و تهدید و ارعاب و اعمال نفوذ او.
۵	آباده	رضانجیمی	نصرالله اهوروش	رقیب انتخاباتی	۴۲/۷/۱۸	وزارت کشور	۱. صلاحیت نداشتن فرد منتخب؛ ۲- اقدامات سوء فرماندار آباده.
۶	آباده	رضانجیمی	حسن زندپور	روزنامه‌نگار	۴۲/۷/۱۸	مجلس شورای ملی	استعفان دادن فرد منتخب از منصب دولتی
۷	ابهر	منوچهر سعیدی وزیری	محمد فتوحی	رقیب انتخاباتی و دادیار دیوان عالی کشور	۴۲/۷/۲۰	شاه	۱. سوابق همکاری فرد منتخب با فرقه دمکرات؛ ۲- تأکید بر موافقت خود با اصول شش‌گانه و خدمت به سلطنت مشروطه و خاندان پهلوی.
۸	اصطهبانات و نیریز	غلام‌رضا ایل‌خان	محسن مبارکی و حدود ۷۰ نفر دیگر	دهقانان منطقه	۴۲/۷/۲	شاه	۱- حمایت از کاندید معرفی شده به کنگره آزادمردان و آزادزنان به نام حاجی خیرخواه؛ ۲- صلاحیت نداشتن فرد منتخب؛ ۳- دخالت مالکان متنفذ در اخذ رای؛ ۴- درخواست اعزام بازرس دربار و تغییر فهمینده.

ادامه جدول ۱

عرایض حوزه‌های انتخابیه

ردیف	نام حوزه	نماینده منتخب	شاکی	جایگاه شاکی	تاریخ شکایت	مخاطب شکایت	مفاد عریضه و شکایت
۹	بافت	نزهت نفیسی	تعدادی از اهالی	اهالی	بعداز انتخابات	مجلس شورای ملی	۱- غیربومی بودن فرد منتخب؛ ۲- قلبی بودن آرا و تحمیل شدن منتخب به دلیل نقش همسرش (احمد نفیسی، شهردار تهران) در کنگره آزادزان و آزادمردان؛ ۳- درخواست ابطال انتخابات و مجازات احمد نفیسی.
۱۰	بوشهر	محمدمباقر بوشهری	مصطفی خجسته	اهالی	بعداز انتخابات	مجلس شورای ملی	۱- برگزاری انتخابات در محیط ارباب؛ ۲- گروگرفتن آب شرب درازای دریافت کارت انتخابات؛ ۳- مداخله فرمانداری و بخشداری؛ ۴- منع اقامت کاندیدای محلی مدنظر مردم در زادگاه خود.
۱۱	بهشهر	ابوالقاسم پاک‌ذات	تقی رستم‌کلایی و چند نفر دیگر	اهالی بهشهر	۴۲/۷/۲۰	مجلس شورای ملی، دادستان کل کشور	۱. ایرادات قانونی به طرز تشکیل انجمن نظارت بر انتخابات؛ ۲- ایرادات قانونی به اخذ رأی و استخراج آرا؛ ۳- صلاحیت نداشتن فرد منتخب
۱۲	بهشهر	ابوالقاسم پاک‌ذات	بیش از ۴۰ کارگران و زارعان بهشهر	هوداران نماینده منتخب	۴۲/۷/۲۰	ریاست مجلس، رونوشت به وزیر کشور، وزیر کار، ساواک	۱- حمایت از نماینده منتخب؛ ۲- تقی رستم‌کلایی را دشمن تاج‌وتخت نامیدند؛ ۳- اعلام آمادگی برای آمدن به تهران و تحصن در مجلس و فداکاری در راه اوامر ملوکانه.

ادامه جدول ۱

عرایض حوزه‌های انتخابیه

ردیف	نام حوزه	نماینده منتخب	شاکی	جایگاه شاکی	تاریخ شکایت	مخاطب شکایت	مفاد عریضه و شکایت
۱۳	دماوند	مجید محسنی مهر	حدود ۴۰ نفر از اهالی دماوند	طرفداران محمود دژکام (نامزد انتخاباتی)	۴۲/۶/۱۲	نخست وزیر، رونوشت به: وزیر کشور، ساواک، روزنامه‌های کیهان و بامشاد و فرمانداری و دادستان دماوند	اعتراض به ترکیب انجمن نظارت بر انتخابات دماوند
۱۴	دماوند	مجید محسنی مهر	محمود دژکام	رقیب انتخاباتی	۴۲/۶/۱۸	خواجوی فرماندار دماوند	صلاحیت نداشتن انجمن نظارت بر انتخابات دماوند
۱۵	دماوند	مجید محسنی مهر	مسعود محبی	رقیب انتخاباتی	۴۲/۶/۳۱	انجمن نظارت بر انتخابات دماوند	۱. صلاحیت نداشتن انجمن نظارت بر انتخابات؛ ۲- اعمال نفوذ در اخذ آرا و جلوگیری از ورود کاندیدا به حوزه اخذ رای و شمارش آرا.
۱۶	دماوند	مجید محسنی مهر	محمود دژکام	رقیب انتخاباتی	۴۲/۷/۱	انجمن نظارت بر انتخابات دماوند	۱. سوء استفاده فرد منتخب از موقعیت نمایندگی در شیرو خورشید؛ ۲- اقدامات خلافی فرماندار دماوند؛ ۳- مخدوش بودن آرا.
۱۷	دماوند	مجید محسنی مهر	محمود دژکام	رقیب انتخاباتی	۴۲/۷/۱۷	مجلس شورای ملی دماوند	ارسال تلگراف مورخ ۴۲/۶/۱۲ و نامه‌های مورخ ۴۲/۶/۱۸ و ۴۲/۷/۱ و انتقاد به دخالت فرماندار دماوند

ادامه جدول ۱

عرایض حوزه‌های انتخابیه

ردیف	نام حوزه	نماینده منتخب	شاکی	جایگاه شاکی	تاریخ شکایت	مخاطب شکایت	مفاد عریضه و شکایت
۱۸	سنندج	مهدی شیخ‌الاسلامی و هوشنگ کمانگر	ناصر یمین مردوخ	رقیب انتخاباتی و نویسنده مطبوعات	۴۲/۷/۲	انجمن نظارت بر انتخابات سنندج دادستان سنندج مجلس شورای ملی	۱. محیط خفقان و مرعوب شدن انجمن‌های نظارت؛ ۲- دخالت مقامات محل سنندج و قروه در انتخابات؛ ۳- ضرب و شتم زارعان مخالف کاندیداهای تحمیلی و پرونده‌سازی علیه آن‌ها.
۱۹	سنندج	مهدی شیخ‌الاسلامی و هوشنگ کمانگر	کشاورزان قریه نیاز	نمایندگان زارعان و کشاورزان	بعداز انتخابات	مجلس شورای ملی	۱. استشهادیه در زمینه تهدید و ارباب ازسوی فرماندار قروه و حمایت مقامات محل از کاندیداهای تحمیلی؛ ۲- جلوگیری از رأی‌دادن به کاندیداهای مدنظر خود.
۲۰	شاهرود	امیرقاسم معینی	۷ تن از اهالی	اهالی شاهرود	۴۲/۷/۱۰	مجلس شورای ملی	۱. تعیین کفیل فرمانداری شاهرود ازطرف فرمانداری کل سمنان؛ ۲- مداخلات غیرقانونی اشخاص و سازمان‌های غیرمسئول؛ ۳- اجبار و تهدید و تطمیع در اخذ رأی و مخدوش بودن آرا.
۲۱	شمیرانات	محسن خواجهنوری	مهدی منصوری نراقی	رقیب انتخاباتی	۴۲/۷/۲	انجمن نظارت بر انتخابات	۱. رعایت نکردن مقررات در زمینه انتخاب اعضای انجمن نظارت؛ ۲- اعمال نفوذ وابستگان کاندیدی کنگره در انجمن‌های نظارت؛ ۳- دخالت مأموران و تهدید و ارباب رأی‌دهندگان.

ادامه جدول ۱

عرایض حوزه‌های انتخابیه

ردیف	نام حوزه	فایده‌مند منتخب	شاکی	جایگاه شاکی	تاریخ شکایت	مخاطب شکایت	مفاد عریضه و شکایت
۲۲	شمیرانات	محسن خواجه‌نوری	مه‌دی منصوری نراقی	رقیب انتخاباتی	۴۲/۷/۱۷	مجلس شورای ملی	۱. تخلفات انجمن نظارت در اخذ و قرائت آراء؛ ۲- تهدید و ضرب و شتم رأی‌دهندگان مخالف کاندیدای منتخب.
۲۳	شوشتر	علی‌اکبر حکیم شوشتری	سیدحسین امام	وکیل دادگستری	۴۲/۶/۲۰	رئیس انجمن نظارت بر انتخابات شوشتر	دخالت افراد ناآشنا به مقررات در انجمن نظارت بر انتخابات.
۲۴	شوشتر	علی‌اکبر حکیم شوشتری	سیدحسین امام	وکیل دادگستری		استاندار خوزستان	۱. دخالت مأموران انتظامی در انتخابات به نفع فرد منتخب؛ ۲- صلاحیت‌نداشتن اعضای انجمن نظارت بر انتخابات.
۲۵	شوشتر	علی‌اکبر حکیم شوشتری	سیدعبدالله امام	اهالی	۴۲/۶/۲۸	استاندار خوزستان	۱. اعمال نفوذ و دخالت افراد غیرمسئول در انتخابات؛ ۲- جلوگیری از رأی‌دادن به دیگر کاندیدها.
۲۶	شوشتر	علی‌اکبر حکیم شوشتری	کاظم‌افشین	رقیب انتخاباتی	۴۲/۶/۲۸	فرماندار شوشتر	۱. تبلیغ و تقویت کاندیدای کنگره آزاد زنان و آزاد مردان از طرف اداره کشاورزی؛ ۲- حمایت فرمانداری از کاندیدای کنگره؛ ۳- حمایت انجمن نظارت از کاندیدای کنگره؛ ۴- ارباب طرفداران دیگر کاندیدها.

ادامه جدول ۱

عرایض حوزه‌های انتخابیه

ردیف	نام حوزه	مآینده منتخب	شاکي	جاينگاه شاکي	تاریخ شکایت	مخاطب شکایت	مفاد عریضه و شکایت
۲۷	شوشتر	علی اکبر حکیم شوشتری	اهالی قراء اطراف شوشتر	دهقانان و کدخدایان و ریش سفیدان	بعداز انتخابات	مجلس شورای ملی	۱. جلوگیری از رأی دادن مخالفان کاندیدای کنگره و تحقیر و توهین آن‌ها از سوی مأموران و هواداران مآینده منتخب؛ ۲- دخالت افراد غیرمسئول و مأموران در اخذ و قرائت آرا با تبنی با انجمن نظارت.
۲۸	شوشتر	علی اکبر حکیم شوشتری	سیدحسین امام	از اهالی	۴۲/۷/۱۰	مجلس شورای ملی	دوری مسافت حوزه‌ها و کمبود صندوق رأی و بی‌اعتنایی فرمانداری و انجمن نظارت به این موضوع.
۲۹	شهری	هادی هدایتی	عده‌ای از اهالی	اهالی شهری	۴۲/۷/۱۶	استاندار تهران	۱. رعایت نکردن مقررات مربوط به ترکیب انجمن نظارت بر انتخابات؛ ۲- خویشاوندی و وابستگی اعضای انجمن به دکتر هادی هدایتی و آستانه حضرت عبدالعظیم به تولیت محمدعلی هدایتی پسرعموی او.
۳۰	شهرکرد	حسن حسینی	علی اکبر اسلامی	رقیب انتخاباتی	۴۲/۷/۱۸	مجلس شورای ملی	۱. فرد منتخب مالک عمده و ساکن تهران است؛ ۲- ابلاغ حکم از طرف وزارت کشور مبنی بر عزیمت به شیراز و اجبار به ترک حوزه انتخاباتی.

ادامه جدول ۱

عرایض حوزه‌های انتخابیه

ردیف	نام حوزه	نماینده منتخب	شاکی	جایگاه شاکی	تاریخ شکایت	مخاطب شکایت	مفاد عریضه و شکایت
۳۱	فیروزآباد	حسین زرآور	اهالی منطقه	اهالی	بعد از انتخابات	مجلس شورای ملی	۱. تحمیل فرد منتخب و بومی نبودن او؛ ۲- حمایت اداره جات دولتی از فرد منتخب پس از اعلام او از طرف کنگره آزادزان و آزاد مردان؛ ۳- ثبت آرای قلابی برای فرد منتخب.
۳۲	کازرون	عبدالحسین طباطبایی	حسن زندپور	روزنامه نگار		مجلس شورای ملی	۱. نماینده منتخب مسئولیت دولتی دارد؛ ۲- دخالت همراه با ارباب و تهدید از سوی هواداران نماینده منتخب در انتخابات و سوءاستفاده او از مقام قضایی.
۳۳	لار	حسین خطیبی	حسن زندپور	روزنامه نگار	۴۲/۷/۱۶	مجلس شورای ملی	۱. غیرمحمولی بودن فرد منتخب؛ ۲- تحمیل نماینده منتخب با اجبار دولت.
۳۴	مرند	ابوالحسن احتشامی	یدالله امیراحمدی	اهالی		دادستان کل کشور و کلیه مقامات مسئول	۱. اعتراض به مقامات و مسئولان در تعطیلی اساس مشروطیت؛ ۲- اعتراض به تشکیل کنگره آزادزان و آزاد مردان و دودرجه ای کردن انتخابات؛ ۳- تحمیل کاندیدا و جلوگیری از فعالیت سایر نامزدها به ویژه مخالفان اصولی لوائح شش گانه.

ادامه جدول ۱

عرایض حوزه های انتخابیه

ردیف	نام حوزه	نماینده منتخب	شاکی	جایگاه شاکی	تاریخ شکایت	مخاطب شکایت	مفاد عریضه و شکایت
۳۵	ملاوی (پل دختر)	علی کمالوند	حدود ۴۰ نفر	اهالی منطقه	۴۲/۷/۱۲	نخست‌وزیر (رونوشت به وزارت کشور، دادستان کل کشور و مجلس شورای ملی)	۱. حمایت و رأی‌دادن به کاندیدای کنگره (عزت‌الله سردارپور گودرزی) و صدور اعتبارنامه از طرف انجمن نظارت بر انتخابات برای او؛ ۲- مخالفت بخشدار ملاوی و بازداشت و زندانی کردن اعضای انجمن؛ ۳- تشکیل انجمن جدید و صدور اعتبارنامه قلابی برای علی کمالوند.
۳۶	ملاوی (پل دختر)	علی کمالوند	عزت‌الله سردارپور گودرزی	رقیب انتخاباتی	۴۲/۷/۱۵؛ ثبت دبیرخانه مجلس ۴۲/۷/۲۰	مجلس شورای ملی	۱. ارسال اعتبارنامه انجمن نظارت با گواهی دفتر اسناد رسمی؛ ۲- اعتراض به صدور اعتبارنامه ثانی برای علی کمالوند.
۳۷	ملاوی (پل دختر)	علی کمالوند	عزت‌الله سردارپور گودرزی	رقیب انتخاباتی	ثبت دبیرخانه مجلس ۴۲/۷/۱۸	ریاست سنی مجلس و مصباح‌زاده رئیس شعبه اول رسیدگی به اعتبارنامه‌ها	۱. خودداری بخشدار از امضای صورت‌جلسه انجمن نظارت؛ ۲- تشکیل انجمن نظارت جدید و تغییر آرا به نام علی کمالوند.
۳۸	ملاوی (پل دختر)	علی کمالوند	پنج تن از بانوان به‌نماینده‌گی از صدها زن	اهالی پل‌دختر	۴۲/۷/۱۸	مجلس شورای ملی	۱. حمایت از عزت‌الله سردارپور گودرزی؛ ۲- اعتراض به تحمیل کاندیدا از سوی دولت.

ادامه جدول ۱

عرایض حوزه‌های انتخابیه

۲. نتیجه گیری

جامعه آماری: تعداد عرایض بررسی شده در این پژوهش ۳۸ عدد است. آمار عرایض از نظر انفرادی و جمعی و براساس تاریخ قبل و بعد از برگزاری انتخابات در ۲۶ شهریور ۴۲، به تفکیک زیر است:

کل عرایض استخراج شده	عرایض انفرادی	عرایض دسته جمعی	قبل از انتخابات	بعد از انتخابات
۳۸	۲۵	۱۳	۵	۳۳

جدول ۲

جامعه آماری عرایض

عرایض قبل از برگزاری انتخابات مربوط به تبلیغ نامزد مدنظر عریضه نویسان پس از برگزاری کنگره آزاد زنان و آزاد مردان (نمونه سنندج) و یا پس از مشخص شدن ترکیب اعضای انجمن نظارت بر انتخابات (نمونه دماوند) است. از میان عرایض دسته جمعی ۹ عریضه اسم یا امضا دارد.

مخاطب عرایض: از میان عرایض بررسی شده، مخاطب ارسال عرایض و یا ارسال رونوشت به مقامات و مسئولان امر به شرح زیر است:

مخاطب عرایض	انجمن نظارت بر انتخابات و فرمانداری‌ها	وزیر کشور و نخست وزیر	مجلس شورای ملی	شاه	سایر (دادستان کل کشور، دادستان مراکز استان‌ها، وزیر کار، استانداران، ساواک، جراید)	جمع کل عرایض
تعداد	۹	۴	۲۲	۴	۹	تعداد کل عرایض ۳۸ عدد است، ولی تعداد مخاطبان عرایض ۴۴ تاست؛ چون مخاطب بعضی از عرایض بیش از یک نفر است.

جدول ۳

مخاطبان عرایض

موقعیت اجتماعی شاکیان و عریضه نویسان:

از عرایض مطرحه برمی آید که اغلب شاکیان از رقبای انتخاباتی‌ای بودند که از زادگاهشان کاندیدای انتخابات شده بودند و البته برخی مقیم و ساکن تهران شده بودند؛ هواداران آن‌ها و کسانی که تعلقات بومی و منطقه‌ای داشتند در رده بعد بودند. اطلاعات پایگاه اجتماعی شاکیان کافی نیست و برخی قضات، کارکنان وزارت خانه‌ها و روزنامه نگاران در آن‌ها مشاهده می‌شود و در یک مورد (ملاوی) زنان عریضه نوشته‌اند. آمار موارد بررسی شده به قرار زیر است:

موقعیت شاکیان	رقیب انتخاباتی	هواداران رقیب انتخاباتی	سایر اشخاص حقیقی	طرفداران نماینده منتخب	جمع کل
تعداد	۱۶	۱۱	۱۰	۱	۳۸

جدول ۴

موقفیت اجتماعی عریضه نویسان

موضوع عرایض:

موضوع عرایض متعدد است؛ ولی ۳ موضوع در عرایض بیشتر قابل مشاهده است:

۱. ذکر سوابق خدمتی و وفاداری به شاه و خاندان سلطنت (در عریضه‌های انفرادی) یا اعلام حمایت از کاندیدای مدنظر (در عریضه‌های جمعی) و ذکر این‌که برخی از نمایندگان از طرف کنگره آزادزان و آزادمردان نیز معرفی شده‌اند.
۲. اشاره به صلاحیت‌نداشتن فرد منتخب و اعتراض به تحمیل او و آرای قلابی او. در چند مورد غیرمحللی بودن نمایندگان منتخب از موارد اعتراض است (نمونه بافت، لار، فیروزآباد). هم‌چنین استعفانداختن از منصب دولتی و سوءاستفاده از مقام و مسئولیت هم از موارد اعتراض بوده است (نمونه آباده، کازرون). ارتباط با گروه‌های مخالف سلطنت (مانند فرقه دمکرات و ایل قشقایی) یا مالک‌بودن و مناسبات حسنه با مالکان، از دیگر موارد اشاره شده در عرایض علیه نمایندگان منتخب است.
۳. اشاره به دخالت مقامات (فرمانداران و بخشداران و مأموران انتظامی و ...) و متنفذان محلی (مالکان) و اشخاص و سازمان‌های غیرمسئول در انتخابات و به‌ویژه ایراد به ترکیب اعضای انجمن نظارت بر انتخابات؛ انجمن‌های نظارت بر انتخابات که زیر نظر فرمانداران و بخشداران مناطق گزینش می‌شدند نقشی اساسی در روند انتخابات و گزینش نهایی نمایندگان مجلس داشتند.

شاکیان، از ارباب و تهدید و تطمیع و در تنگنا قراردادن مردم برای دریافت کارت الکترا قبل از برگزاری انتخابات (نمونه بوشهر) و جمع‌آوری کارت‌های الکترا (انتخاباتی) و اعمال نظر مأموران در اخذ و قرائت آرا و حمایت نهادهای حکومتی از فرد منتخب هم شکایت داشته‌اند. فرمانداران و مقامات ژاندارمری و شهربانی و شهرداری و در مواردی اداره اصلاحات ارضی در این زمینه نقشی اساسی داشتند. قدرت فرمانداران و بخشداران تاحدی بود که در مواردی رأی انجمن نظارت بر انتخابات را هم تو می‌کردند و انجمن جدیدی را جایگزین انجمن قبلی می‌کردند (نمونه ملاوی). شکایت از وزارت کشور از سوی یکی از کارکنان با سابقه آن وزارت‌خانه نیز در میان شکایات‌ها وجود دارد. اجبار به ترک حوزه انتخابیه هم یکی از موارد شکایت است. علاوه بر این بعضی انتقادهای اساسی تر

نیز در تعدادی از عرایض منعکس است؛ مانند انتقاد به دست‌اندرکاران انتخابات و مقاماتی که موجب تعطیل اساس مشروطه شده‌اند (نمونه آباءه، مرنند).

درخواست شاکیان:

شاکیان در اغلب موارد شکایت خود را به انجمن نظارت بر انتخابات و فرمانداری‌ها و سپس به مقامات محلی (استانداران) ارسال می‌کردند و طبیعتاً با رد شکایتشان به سایر مقام‌ها و نهادها متوسل می‌شدند و در نهایت آخرین ملجأ آن‌ها مجلس شورای ملی بود تا از تأیید اعتبارنامه نمایندگان منتخب و معرفی شده از سوی انجمن نظارت، جلوگیری کنند. شاکیان در چند مورد پس از اعلام نظر کنگره آزادزان و آزادمردان و قبل از برگزاری انتخابات به شاه نامه نوشته‌اند. چند مورد درخواست عریضه‌نویسان برای ابطال انتخابات و تغییر نماینده معرفی شده از جانب انجمن‌های نظارت، و چند مورد درخواست اعزام بازرس به محل هم در بین عرایض موجود است. چندین مورد شکایت برای رسیدگی و پیگیری وقوع جرم به دادگاه شهرستان و دادستان کل کشور و گاهی نیز رونوشت شکایت به سازمان امنیت ارسال شده‌است.

ادبیات عرایض:

شاکیان در مواردی منتخبان را متهم می‌کردند که از مالکان بزرگان و فئودال‌ها و زمین‌داران بزرگ حامی آن‌ها هستند (نمونه آباءه). نکته مهم در اغلب عرایض هم‌گامی با سیاست کلی حاکمیت است؛ از این رو تأکید بر پیروی از منویات شاه و اصول شش‌گانه انقلاب سفید در اغلب عرایض مشاهده می‌شود. شاکیان حتی در مواردی که به آزادی انتخابات اشاره کرده‌اند، تصریح کرده‌اند که این موضوع خواسته شاه است و اعلی حضرت آزادی اعطا فرموده‌اند. واژه‌هایی چون «شاه‌دوستی» از کلمات رایج و تکراری در عرایض است. خوش‌بینی یا اقتضای شرایط حاکم ایجاب می‌کرده‌است که اقدامات ظالمانه را برخلاف منویات شاهانه، تلقی و تأکید کنند. تنها استثنا شکایت یک نفر از مرنند است که به مخالفت خود با لوایح شش‌گانه اشاره کرده و شکایتش از کلیه مقامات نقض‌کننده قانون اساسی و تعطیلی مشروطیت بوده‌است. کاندید بودن در کنگره آزادزان و آزادمردان از مواردی است که شاکیان و هواداران آن‌ها به آن اشاره کرده‌اند و به این امر به منزله پایگاه مردمی خود استناد کرده‌اند. در مواردی نیز کاندید شدن در این کنگره را خلاف اصل آزادی انتخابات تلقی کرده‌اند (نمونه، ابهر، بافت، مرنند). عریضه‌نویسان به شاه، به هر طریق ممکن سعی کرده‌اند سابقه فرد منتخب را منفی جلوه دهند و بلکه او را حائن بنامند و از دیگر سو سوابق

خدمتی خود را بازگو کنند و بر پیروی خود از منویات شاه و نیز پایگاه مردمی خود و مخالفت با مالکان بزرگ تأکید کنند. این عریضه نویسان چون یگانه راه رسیدن به مقصود را از طریق دربار و شخص شاه می دانستند خواستار صدور اوامر ملوکانه بودند (نمونه ابهر). در عرایض دسته جمعی به شاه در کنار بیان حمایت از کاندیدای مدنظر خود، علیه نماینده منتخب نکاتی گفته اند و به هم راستابودن او با مالکان و متنفذان محلی و اخذ رأی به اجبار اشاره کرده اند و براین اساس از شاه درخواست داشته اند تا با فرمانی نماینده منتخب را تغییر دهد (نمونه اصطهبانات). در مقابل شکوائیه های جمعی علیه نماینده منتخب، مورد نادری از حمایت دسته جمعی از نماینده منتخب هم وجود دارد (نمونه بهشهر).

منبع

اسناد

- کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی (کمام):
 کارتن ۳۸، جزوه دان ۱، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی آباءه.
 کارتن ۴۰، جزوه دان ۴۰، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی ابهر.
 کارتن ۵۲، جزوه دان ۱۵، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی اصطهبانات و نی ریز.
 کارتن ۷۶، جزوه دان ۳۹، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی بهشهر.
 کارتن ۶۱، جزوه دان ۲۴، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی بافت.
 کارتن ۷۲، جزوه دان ۳۵، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی بوشهر.
 کارتن ۱۰۲، جزوه دان ۶۵، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی دماوند و فیروزکوه.
 کارتن ۱۲۳، جزوه دان ۸۶، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی سنندج.
 کارتن ۱۲۷، جزوه دان ۹۰، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی شاهرود.
 کارتن ۱۳۵، جزوه دان ۹۸، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی شهرری.
 کارتن ۱۳۶، جزوه دان ۹۹، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی شهرکرد.
 کارتن ۱۳۰، جزوه دان ۹۳، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی شمیرانات.
 کارتن ۱۳۲، جزوه دان ۹۵، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی شوشتر.
 کارتن ۱۴۷، جزوه دان ۱۱۰، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی فیروزآباد.
 کارتن ۱۵۳، جزوه دان ۱۱۶، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی کازرون.
 کارتن ۱۶۶، جزوه دان ۱۲۹، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی لارستان.
 کارتن ۱۷۵، جزوه دان ۱۳۸، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی مرند.
 کارتن ۱۸۱، جزوه دان ۱۴۴، پوشه ۱، پرونده انتخاباتی ملاوی (پل دختر).

کتاب

- آبادیان، حسین. (۱۳۸۵). *دو دهه واپسین حکومت پهلوی*. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- آبراهامیان، یرواند. (۱۳۷۷). *ایران بین دو انقلاب: درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران معاصر*. (احمد گل محمدی و محمدابراهیم فتاحی و لیلیایی، مترجمان). تهران: نی.
- اسناد انقلاب اسلامی*. (۱۳۶۹). (ج ۱). تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- اسناد نهضت آزادی ایران ۱۳۴۰-۱۳۴۴: جلد ۱: جریان تأسیس و بیانیه‌ها*. (۱۳۶۱). تهران: نهضت آزادی ایران.
- بازرگان، مهدی. (۱۳۷۶). *یادداشت‌های روزانه*. تهران: قلم.
- بصیرت‌منش، حمید؛ منصور، توران. (۱۳۹۴). *مجلس بیست و یکم شورای ملی*. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- حسن‌زاده، اسماعیل. (۱۳۸۷). *انقلاب اسلامی در مرند*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- حنیف، محمد. (۱۳۸۳). *اصفهان در انقلاب*. تهران: عروج.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). *لغت‌نامه*. (جلد ۱۰).
- سیر مبارزات امام خمینی در آینه اسناد به روایت ساواک*. (۱۳۸۶). (ج ۲). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- طلوعی، محمود. (۱۳۷۳). *پدر و پسر: ناگفته‌ها از زندگی و روزگار پهلوی‌ها*. تهران: علم.
- فردوست، حسین. (۱۳۷۰). *ظهور و سقوط سلطنت پهلوی: خاطرات ارتشبد سابق حسین فردوست*. (ج ۲). تهران: اطلاعات.
- کاتوزیان، محمدعلی. (۱۳۷۴). *اقتصاد سیاسی ایران: از مشروطیت تا پایان سلسله پهلوی*. (محمدرضا نفیسی و کامبیز عزیزی، مترجمان). تهران: نشر مرکز.
- لاجوردی، حبیب. (۱۳۷۶). *خاطرات علی امینی*. تهران: گفتار.
- مروار، محمد. (۱۳۸۶). *مجلس شورای ملی (دوره‌های بیست و یکم تا بیست و چهارم)*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- مؤمن، ابوالفتح. (۱۳۸۶). *انقلاب اسلامی در همدان*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- میلانی، عباس. (۱۳۸۲). *معمای هویدا*. تهران: اختران.
- نگاهی به ساختار و کارکرد مجلس شورای ملی (دوره‌های بیست و یکم و بیست و دوم): مجموعه مقالات ششمین همایش تخصصی تاریخ مجلس*. (۱۳۹۶). (علی ططری، کوشش‌گر). تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- یادداشت‌های سیاسی ایران ۱۳۴۴-۱۳۳۱*. (جلد ۱۴). (۱۳۸۹). (رابرت مایکل بارل، ویراستار؛ افشار امیری، مترجم). تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

مقاله

رسولی پور، مرتضی. (پاییز ۱۳۷۷). «پهلوی دوم، از سردرگمی تا خودکامگی؛ گفت‌وگو با دکتر حسین خطیبی نایب‌رئیس مجلس شورای ملی». *تاریخ معاصر ایران*، س ۲، ش ۷.

سادات، سید محمود؛ عامری، فرزانه. (بهار و تابستان ۱۳۹۷). «تحلیل مطالبات زنان تهران در دوره پهلوی دوم (۱۳۲۰-۱۳۳۲ش) براساس عرایض مجلس شورای ملی». فصل‌نامه *تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری*، سال ۲۸، ش ۲۱، پیاپی ۱۰۶.

شوهانی، سیاوش. (۱۳۸۹). «عرایض؛ رهیافتی به تاریخ فرودستان (بررسی اسناد عرایض مجلس شورای ملی)». فصل‌نامه *گنجینه اسناد*، سال بیستم، دفتر سوم، پائیز ۱۳۸۹.

طبری، علی. (۱۳۸۸). «بررسی جایگاه عریضه در پژوهش‌های اسنادی». *پیام بهارستان*، س ۱، ش ۴.

نشریات

روزنامه *اطلاعات*، شماره ۱۰۵۰۰، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۴۰.

روزنامه *اطلاعات*، شماره ۱۱۰۵۳، ۷ فروردین ۱۳۴۲.

روزنامه *اطلاعات*، شماره ۱۱۰۸۹، ۲۱ اردیبهشت ۱۳۴۲.

روزنامه *اطلاعات*، شماره ۱۱۰۹۱، ۲۴ اردیبهشت ۱۳۴۲.

روزنامه *اطلاعات*، شماره ۱۱۱۲۳، ۳ تیر ۱۳۴۲.

روزنامه *اطلاعات*، ۶ تیر ۱۳۴۲.

روزنامه *اطلاعات*، شماره ۱۱۱۳۰، ۱۱ تیر ۱۳۴۲.

روزنامه *اطلاعات*، شماره ۱۱۱۵۵، ۱۰ مرداد ۱۳۴۲.

روزنامه *اطلاعات*، شماره ۱۱۱۸۰، ۱۰ شهریور ۱۳۴۲.

روزنامه *اطلاعات*، ۱۳ شهریور ۱۳۴۲.

روزنامه *اطلاعات*، شماره ۱۱۱۹۴، ۲۶ شهریور ۱۳۴۲.

مجله *خواندنی‌ها*، سال بیست‌وسوم، شماره ۹۹، شنبه ۹ شهریور ۱۳۴۲.

مجله *خواندنی‌ها*، سال بیست‌وسوم، شماره ۱۰۴، سه‌شنبه ۲۶ شهریور ۱۳۴۲.

روزنامه *مهر ایران*، شماره ۱۹۰۸، ۶ شهریور ۱۳۴۲.

سایر

پروژه تاریخ شفاهی دانشگاه هاروارد، مصاحبه با هلاکو رامبد. (۱۹۸۳).

English Translation of References

Documents

Ketāb-xāne, Muze va Markaz-e Asnād-e Majles-e Šorā-ye Eslāmi (Kemām) (Library, Museum and Document Center of Iran Parliament):

Box 38, File holder number 1, Folder 1, Ābādeh (Abadeh) election file.

Box 40, File holder number 40, Folder 1, Abhar (Abhar) election file.

Box 52, File holder number 15, Folder 1, Estahbānāt va Neyriz (Estahbanat and Neyriz) election file.

Box 76, File holder number 39, Folder 1, Behšahr (Behshar) election file.

Box 61, File holder number 24, Folder 1, Bāft (Baft) election file.

Box 72, File holder number 35, Folder 1, Bušehr (Boushehr) election file.

Box 102, File holder number 65, Folder 1, Damāvand va Firuzkuh (Damavand and Firouzkouh) election file.

Box 123, File holder number 86, Folder 1, Sanandaj (Sanandaj) election file.

Box 127, File holder number 90, Folder 1, Šāhrud (Shahroud) election file.

Box 135, File holder number 98, Folder 1, Šahr-e Rey (Shahr-e Rey) election file.

Box 136, File holder number 99, Folder 1, Šahr-e Kord (Shahr-e Kord) election file.

Box 130, File holder number 93, Folder 1, Šemirānāt (Shemiranat) election file.

Box 132, File holder number 95, Folder 1, Šuštar (Shoushtar) election file.

Box 147, File holder number 110, Folder 1, Firuzābād (Firouzabad) election file.

Box 153, File holder number 116, Folder 1, Kāzerun (Kazeroun) election file.

Box 166, File holder number 129, Folder 1, Lārestān (Larestan) election file.

Box 175, File holder number 138, Folder 1, Marand (Marand) election file.

Box 181, File holder number 144, Folder 1, Malāvi, Pol-e Doxtar (Malavi, Pol-e Dokhtar) election file. [Persian]

Books

Abadian, Hossein. (1385/2006). *“Do dahe-ye vāpasin-e hokumat-e Pahlavi”* (The last two decades of Pahlavi domination). Tehran: Mo’assese-ye Motāle’āt va Pažuheš-hā-ye Siyāsi (Political Studies and Research Institute). [Persian]

- Abrahamian, Ervand. (1377/1998). *“Irān bein-e do enqelāb: Darāmedi bar jame’e-šenāsi-ye siāsi-ye mo’āser-e Irān”* (Iran between two revolutions). Translated by Ahmad Golmohammadi, & Mohammad Ebrahim Fattahi Valilayi. Tehran: Ney. [Persian]
- “Asnād-e enqelāb-e Eslāmi”* (Documents of the Islamic revolution) (vol. 1). (1369/1990). Tehran: Markaz-e Asnād-e Enqelāb-e Eslāmi (Marāsān) (Islamic Revolution Documents Center). [Persian]
- “Asnād-e nehzat-e āzādi-ye Irān 1340 – 1344; Jeld-e 1: Jariyān-e ta’sis va bayāniyehā”* (Documents of Iran’s freedom movement 1961-1965; Volume 1: Establishment process and statements). (1361/1982). Tehran: Nehzat-e Āzādi-ye Irān (Freedom Movement of Iran). [Persian]
- Basiratmanesh, Hamid; & Mansouri, Touran. (1394/2015). *“Majles-e bišt-o-yekom-e Šorā-ye Mellī”* (Twenty-first session of the national assembly). Tehran: Ketāb-xāne, Muze va Markaz-e Asnād-e Majles-e Šorā-ye Eslāmi (Kemām) (Library, Museum and Document Center of Iran Parliament). [Persian]
- Bazargan, Abdolali. (1376/1997). *“Yāddāšt-hā-ye ruzāneh”* (Daily notes). Tehran: Nehzat-e Āzādi-ye Irān (Freedom Movement of Iran). [Persian]
- Dehkhoda, Ali- Akbar. (1377/1999). *“Loqat-nāmeḥ”* (Dehkhoda Dictionary) (Vol. 10). [Persian]
- Fardoust, Hossein. (1371/1992). *“Zohur va soqut-e saltanat-e Pahlavi; Xāterāt-e Artešbod-e Sābeq Hossein-e Fardoust”* (The rise and fall of Pahlavid dynasty). (vol. 2). Tehran: Ettela’āt. [Persian]
- Hanif, Mohammad. (1383/2004). *“Esfahān dar enqelāb”* (Esfahan in revolution). Tehran: ‘Oruj. [Persian]
- Hasanzadeh, Esmaeel. (1387/2008). *“Enqelāb-e eslāmi dar Marand”* (The Islamic revolution in Marand). Tehran: Markaz-e Asnād-e Enqelāb-e Eslāmi (Marāsān) (Islamic Revolution Documents Center). [Persian]
- Katouzian, Mohammad Ali. (1374/1995). *“Eqtesād-e siāsi-ye Irān; az mašrutiat tā pāyān-e selsele-ye Pahlavi”* (Political economics in Iran; From constitutional revolution to the end of Pahlavid era). Translated by Mohammad Reza Nafisi &

- Kambiz Azizi. Tehran: Goftār. [Persian]
- Lajevardi, Habibollah et al. (1387/2008). *“Xāterāt-e Ali Amini”* (Memories of Ali Amīni). Tehran: Safhe-ye Sefid. [Persian]
- Milani, Abbas. (1382/2003). *“Mo’ammā-ye Hoveidā”* (The mystery of Hoveyda). Tehran: Axtarān. [Persian]
- Momen, Abolfath. (1386/2007). *“Enqelāb-e Eslāmi dar Hamedān”* (The Islamic revolution in Hamedan). Tehran: Markaz-e Asnād-e Enqelāb-e Eslāmi (Marāsān) (Islamic Revolution Documents Center). [Persian]
- Morvar, Mohammad. (1386/2007). *“Majles-e Šorā-ye Melli: Dore-hā-ye bišt-o-yekom tā bišt-o-čāhārom”* (The national assembly: Twenty-first to twenty-fourth terms). Tehran: Markaz-e Asnād-e Enqelāb-e Eslāmi (Marāsān) (Islamic Revolution Documents Center). [Persian]
- “Negāhi be sāxtār va kār kard-e majles-e Šorā-ye Melli (Dore-hā-ye bišt-o-yekom va bišt-o-dovvom): Majmu’e maqālāt-e šešomin hamāyeš-e taxassosi-ye tārix-e majles”* (A look at the structure and function of the National Assembly (21st and 22nd periods): Collection of articles of the 6th specialized conference on the history of the assembly). (1396/2017). Edited by Ali Tatarri. Tehran: Ketāb-xāne, Muze va Markaz-e Asnād-e Majles-e Šorā-ye Eslāmi (Kemām) (Library, Museum and Document Center of Iran Parliament). [Persian]
- “Seir-e mobārezāt-e Emām Xomeini dar āyine-ye asnād be ravāyat-e Sāvāk”* (The course of Imam Khomeini’s struggles in the mirror of documents according to Savak) (vol. 2). (1386/2007). Tehran: Mo’assese-ye Tanzim va Našr-e Āsār-e Emām Xomeini (The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini’s Works). [Persian]
- Tolouei, Mahmoud. (1373/1994). *“Pedar va pesar: Nāgoft-e hā az zendegi va ruzegār-e Pahlavi-hā”* (The father and the son). Tehran: ‘Elm. [Persian]
- “Yāddāšt-hā-ye siyāsi-ye Irān 1331 – 1344”* (Iran political diaries) (vol. 14). (1389/2010). Edited by Burrell, R. M. (Robert Michael). Translated by Afshar Amiri. Tehran: Markaz-e Asnād-e Enqelāb-e Eslāmi (Marāsān) (Islamic Revolution Documents Center). [Persian]

Articles

- Rasoulipour, Morteza. (Fall 1377/1998). "Pahlavi-ye dovvom, az sardargomi tāxodkāmegi; Goft-o-gu bā Doktor Hossein Xatibi nāyeb raees-e Majles-e Šorā-ye Mellī" (Second Pahlavi, from confusion to autocracy; Interview with Dr. Hossein Khatibi, Vice Chairman of the National Assembly). *Tārix-e Mo'āser-e Irān* (Institute for Iranian Contemporary Historical Studies), 3(2). [Persian]
- Sadat, Seyyed Mahmoud; & Ameri, Farzaneh. (Spring & Summer 1397/2018). "Tahlil-e motālebāt-e zanān-e Tehrān dar dowre-ye Pahlavi-ye dovvom (1320 – 1332 SH) bar asās-e 'arāyez-e Majles-e Šorā-ye Mellī" (Analysis of the demands of Tehran women in the second Pahlavi period (1941 – 1953) based on the petitions to the National Assembly). *Fasl-nāme-ye Tārix-negari va Tārix-negāri* (Historical Perspective & Historiography), 28(21), series no. 106. [Persian]
- Shohani, Siyavash. (1389/2010). "Arāyez; Rahyāfti be tārix-e forudastān (Barresi-ye asnād-e 'arāyez-e Majles-e Šorā-ye Mellī)" (Petitions; an Approach to the History of Lower Classes (A Study on the Petition Records in the National Consultative Assembly)). *Fasl-nāme-ye Ganjine-ye Asnād*, 20(3), Fall 1389/2010. [Persian]
- Tatarri, Ali. (1388/2009). "Barresi-ye jāyghāh-e 'arizeh dar pažuheš-hā-ye asnādī" (Examining the position of the petition in documentary research). *Payām-e Bahārestān*, 1st year, 2(4). [Persian]

Press

- Majalle-ye *Xāndani-hā* (Khandaniha Magazine), 23rd year, issue 99, Saturday 9 Šahrivar 1342 SH / 31 August 1963. [Persian]
- Majalle-ye *Xāndani-hā* (Khandaniha Magazine), 23rd year, issue 104, Tuesday 26 Šahrivar 1342 SH / 17 September 1963. [Persian]
- Ruznāme-ye *Ettelā'āt* (Ettelaat daily newspaper), issue 10500, 20 Ordibehešt 1340 SH / 10 May 1961. [Persian]
- Ruznāme-ye *Ettelā'āt* (Ettelaat daily newspaper), issue 11053, 7 Farvardin 1342 SH / 27 March 1963. [Persian]
- Ruznāme-ye *Ettelā'āt* (Ettelaat daily newspaper), issue 11089, 21 Ordibehešt 1342 SH

/ 11 May 1963. [Persian]

Ruznāme-ye *Ettelā'āt* (Ettelaat daily newspaper), issue 11091, 24 Ordibehešt 1342 SH

/ 14 May 1961. [Persian]

Ruznāme-ye *Ettelā'āt* (Ettelaat daily newspaper), issue 11123, 3 Tir 1342 SH / 24 June 1963. [Persian]

Ruznāme-ye *Ettelā'āt* (Ettelaat daily newspaper), 6 Tir 1342 SH / 27 June 1961. [Persian]

Ruznāme-ye *Ettelā'āt* (Ettelaat daily newspaper), issue 11130, 11 Tir 1342 SH / 2 July 1963. [Persian]

Ruznāme-ye *Ettelā'āt* (Ettelaat daily newspaper), issue 11155, 10 Mordād 1342 SH / 1 August 1963. [Persian]

Ruznāme-ye *Ettelā'āt* (Ettelaat daily newspaper), issue 11180, 10 Šahrivar 1342 SH / 1 September 1963. [Persian]

Ruznāme-ye *Ettelā'āt* (Ettelaat daily newspaper), 13 Šahrivar 1342 SH / 4 September 1963. [Persian]

Ruznāme-ye *Ettelā'āt* (Ettelaat daily newspaper), issue 11194, 26 Šahrivar 1342 SH / 17 September 1963. [Persian]

Ruznāme-ye *Mehr-e Irān* (Mehr-e Irān newspaper), issue 1908, 6 Šahrivar 1342 SH / 28 August 1963. [Persian]

Others

“Porože-ye ārix-e Šafāhi-ye Dānešgāh-e Hārvārd, mosāhebeh bā Holāku Rāmbod”

(Harvard University Oral History Project, Interview with Holaku Rambod).

(1983). [Persian]

